

JURAJ LOKMER

TISKANE GLAGOLJSKE LITURGIJSKE KNJIGE U FONDU KNJIŽNICE BISKUPIJA SENJSKE I MODRUŠKE U SENJU

JURAJ LOKMER
Omladinska 1
HR 51000 Rijeka
juraj.lokmer@janaf.hr

UDK: 264:003.349.1 (497.5 Senj)
Pregledni članak
Ur.: 2008-12-30

U Senju, biskupskome sjedištu senjske, kasnije senjske i modruške biskupije, nakon preseljenja biskupskoga sjedišta u Rijeku ostaju među mnogim vrijednostima i fondovi knjižnica različitih crkvenih ustanova (kaptola, sjemeništa, odgojnih zavoda i drugih) sačuvani stoljećima i preostali nakon razaranja u II. svjetskome ratu i poratnim okolnostima. Sređivanjem tih fondova krajem sedamdesetih i tijekom osamdesetih godina prošloga stoljeća stvoren je jedinstveni knjižnični fond nazvan "Knjižnica biskupija senjske i modruške". U zbirci Liturgijske knjige nalazi se znatan broj knjiga tiskanih glagoljicom na staroslavenskome jeziku u rasponu od 1631. do 1905., odnosno 1920. U ovome radu daje se povijesni pregled hrvatskih glagoljskih izdanja od godine 1483., pa do 1905., odnosno 1920. s opisom vremena i uvjeta nastanka liturgijskih knjiga i priručnika, izdanja rimske "Sacra Congregatione de Propaganda Fide". U nastavku su opisani u ovoj knjižnici sačuvani primjerci tiskanih glagoljskih liturgijskih knjiga koje su se rabile na području združenih biskupija senjske i modruške i koje su nastale u 17. i 18. st. u tiskari rimske Propagande za potrebe glagoljaša u hrvatskim zemljama, ali i za približavanje Katoličke Crkve pravoslavnim Slavenima na Balkanskom poluotoku, u Vlaškoj, Ukrajini i Rusiji. Zatim su opisani i primjerci izdanja koja je Anton Dragutin Parčić tiskao krajem 19. st. i Josip Vajs početkom 20. st u istoj tiskari, a koja su namijenjena isključivo hrvatskim glagoljašima. I na kraju, daje se i podatak o tiskanju dijelova glagoljskih liturgijskih knjiga na staroslavenskome jeziku u Pragu početkom 20. st., tj. sve do izdanja na latinici Parčićeva misala u redakciji Josipa Vajsa godine 1927.

Ključne riječi: Glagoljica, staroslavenski liturgijski jezik, tiskane glagoljske liturgijske knjige, Misal rimski, Časoslov rimski, Senj

Uvod

Senj je još od vremena kasne antike sjedište biskupije, čija se povijest može pratiti u pisanim dokumentima od godine 1169. pa sve do 1969. Senjska

biskupija je u personalnoj uniji s modruškom biskupijom od sredine 17. st., a nakon 1969. kada je osnovana riječko-senjska nadbiskupija biskupsko sjedište prelazi u Rijeku. Najveća posebnost starih, teritorijem velikih i u mnogočemu raznolikih biskupija: senjske i modruške ili krbavske je njihova tisućljetna tradicija bogoslužja na staroslavenskome jeziku i uporaba glagoljice. Papa Inocent IV. potvrđuje godine 1248. dotadašnju praksu glagoljanja u senjskoj biskupiji i daje senjskom biskupu Filipu pravo da glagoljicu rabi svugdje gdje je do tada to bio običaj.¹ Senjski, odnosno senjsko-modruški biskupi su tako postali i službeno glagoljaši, te su stoljećima bili zaštitnici i branitelji glagoljice i bogoslužja na staroslavenskom jeziku, posebno u 19. i 20. st., tj. sve do II. vatikanskoga sabora.²

O bogatoj glagoljaškoj tradiciji u Senju svjedoče ne samo brojni kameni spomenici³ i pisane knjige nastale u senjskim skriptorijima kao što su: Lobkoviczov⁴ ili kako ga još u novije vrijeme nazivaju Kirinov psaltir,⁵ Vrbnički (I.) misal Tomasa, arhižakna senjskoga iz 1456.,⁶ Moskovski odlomak misala fra Jurja iz sredine 15. st.,⁷ već i rad senjske glagoljske tiskare, kao i brojni primjerci bogoslužnih knjiga tiskanih na glagoljici, a sačuvani danas u Knjižnici biskupija senjske i modruške u Senju. Premještanjem biskupskoga sjedišta u Rijeku, u Senju, starodrevnome biskupskome sjedištu, ostaje arhiv (biskupski, kaptolski), fondovi knjižnica različitih ustanova (biskupske, kaptolske, sjemenišne, odgojnih ustanova i nekih župa i svećenika), riznica katedrale (liturgijsko posuđe, ruho), dio inventara u bombardiranju razrušenoga biskupskog dvora (biskupski portreti, namještaj), dijelovi različite opreme katedrale i ostalih senjskih crkava stradalih u II. svjetskome ratu (kamene spomenici i drugi predmeti). To blago stoljećima sakupljano u središtu biskupija izrazite glagoljaške tradicije koje su povezivale hrvatski i jadranski sjever s hrvatskim jugom (Dalmacijom) stradalo je ne samo u teškim razaranjima – bombardiranju grada tijekom II. svjetskoga rata već i u za Crkvu neprijateljskim okolnostima dugotrajne totalitarne komunističke vladavine. Ono predstavlja dragocjeni dio općeg hrvatskoga, europskoga, kršćanskoga mozaika koji je bilo vrijedno i potrebno ne samo sačuvati već i obnoviti, i prezentirati.

¹ M. BOGOVIĆ, 1994, 13-17.

² M. BOGOVIĆ, 1998, 55-140.

³ B. FUČIĆ, 1982, 315-323.

⁴ A. NAZOR, 2005; M. PANTELIĆ, 1980, 355-368; 1991, 109-128.

⁵ D. ŽUBRINIĆ, [www.croatianhistory.net /etf/zapisi.html](http://www.croatianhistory.net/etf/zapisi.html).

⁶ A. BADURINA, 1980, 377-388.

⁷ A. NAZOR, 1970, 103–108. Tu je iznijela mnoge činjenice koje ukazuju na to da je autor toga misala fra Juraj, prior pavlinskoga samostana sv. Spasa u Ljubotini (danas Spasovac) kod Senja.

Tako je nastala vrlo opsežna muzejska zbirka koja je kasnije nazvana Sakralna baština.⁸ Krajem sedamdesetih i tijekom osamdesetih godina prošloga stoljeća nastojanjem grupe entuzijasta i uz pomoć bogoslova riječko-senjske nadbiskupije i Senjana sačuvana knjižna građa je sređena i inventarizirana. Time je stvoren jedinstveni knjižnični fond nazvan "Knjižnica biskupija senjske i modruške". Tada su uz Opći fond u kojem se nalaze i knjige iz 18. st. i Periodiku stvorene i posebne cjeline - zbirke: Inkunabule i knjige 16. i 17. st., Liturgijske knjige, "Segniensa" (knjige tiskane u Senju i knjige koje govore o Senju ili su na neki način povezane sa Senjom), Muzikalije (notni zapisi i slično), Rukopisne knjige.⁹ Unutar ovih zbirki, a ponajviše u zbirci Liturgijske knjige nalazi se znatan broj primjeraka knjiga i tiskovina tiskanih glagoljicom na staroslavenskome jeziku u rasponu od 1631. do 1905., odnosno do 1920. U kolovozu godine 1987. Fila Bekavac-Lokmer je sređujući Knjižnicu načinila za potrebe Staroslavenskoga instituta u Zagrebu popis glagoljskih knjiga koji uglavnom sadrži tiskane liturgijske knjige.¹⁰ Tom prigodom je svaki primjerak kratko opisan, bez detaljnijega materijalnoga opisa i bez dodatnih podataka. Knjižnica je nakon inventarizacije zaštićena kao spomenik kulture.¹¹

Glagoljske liturgijske knjige tiskane do kraja XVI. st.

Hrvatski glagoljaši svjesni svoje posebnosti u okrilju Katoličke Crkve i činjenice da za njih tako malobrojne unutar Rimske Crkve nitko neće tiskati bogoslužne knjige, a uzdajući se u Boga i imajući dovoljno samopouzdanja, znanja i nešto materijalnih mogućnosti, priređuju samo 28 godina nakon što je Gutenberg završio tiskanje svoje Biblije i tiskaju glagoljicom i staroslavenskim jezikom, najvjerojatnije u Veneciji, 22. veljače 1483., "Misal po zakonu rimskoga dvora".¹² Nedugo zatim tiskaju, najvjerojatnije u Veneciji godine 1491. i glagoljski brevijar. Postoje indicije da je 1492. tiskana glagoljicom i "Spovid općena", ali nije sačuvan ni jedan primjerak te tiskovine. Poduzetni senjski kanonik, pop Blaž Baromić¹³ poznavajući goruće potrebe glagoljaša, ne samo rodnoga otoka Krka, biskupskoga Senja, Vinodola, Gacke i Like već i šire tiska glagoljicom u Veneciji godine 1493. knjigu potrebnu svećenicima za osobnu molitvu, koju naziva "Brviel hrvacki".¹⁴

⁸ J. LOKMER - F. LOKMER-BEKAVAC, 1(25) 2005, 211-244.

⁹ F. BEKAVAC-LOKMER, 12, 1993, 20-24.

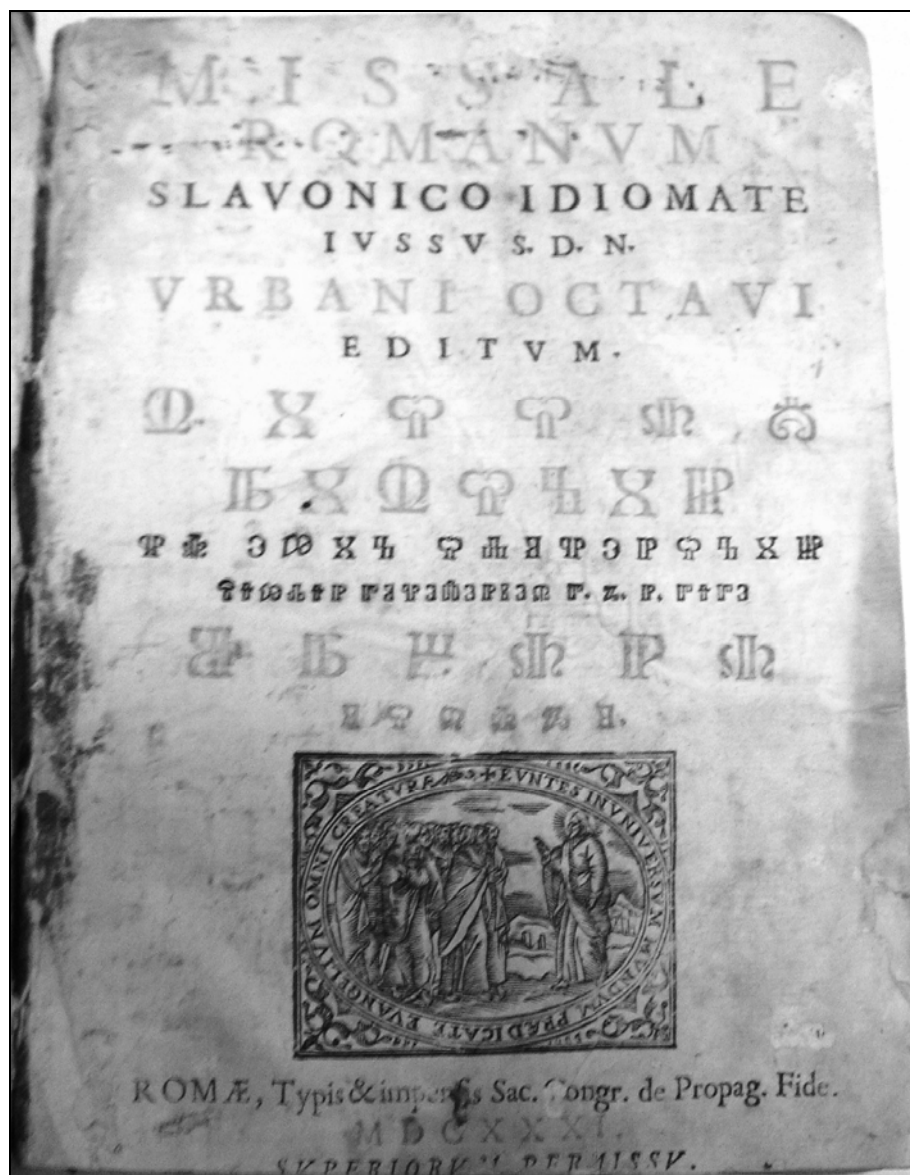
¹⁰ F. BEKAVAC-LOKMER, 1987.

¹¹ J. LOKMER - F. LOKMER-BEKAVAC, 1(25) 2005, 211-244.

¹² Ta knjiga je ujedno i prva tiskana hrvatska knjiga: hrvatski Prvotisak.

¹³ M. PANTELIĆ, 1983, 478-480.

¹⁴ M. PANTELIĆ, 1973-1975, 34.

Sl. 1. Missale Romanvm - Misal rimskij, Rim, 1631. (Inv. br.:16.409). Naslovnica.

Već sljedeće godine u Senju u krugu senjskoga kaptola, koji je od 1392. privilegijem ugarsko-hrvatskoga kralja Žigmunda Luksenburžanina postao "locus credibilis"¹⁵ Baromić uz dopuštenje senjskoga biskupa osniva glagoljsku tiskaru u kojoj tiska "Misal po zakonu rimskoga dvora... ", a 1496. i "Spovid općenu". Ta tiskara, nakon veće stanke, djeluje i poslije Baromićeve smrti, kada rad nastavljaju nekadašnji Baromićevi suradnici: sada senjski biskup Jakov Blažiolović¹⁶ i arhižakan Silvestar Bedričić¹⁷ sa suradnicima: Gašparom Turčićem, Tomom Katridarićem¹⁸ i Grgurom Senjaninom. Grgur Senjanin je iskusni tiskar¹⁹ koji je posebno radi ovoga posla došao iz Venecije (Mletaka) u Senj²⁰ i u kući arhižakna Bedričića²¹ tiska niz knjiga: "Naručnik plebanušev" (1507.), "Transit svetoga Jerolima" (1508.), "Mirakuli slavne dive Marie" (1508.), "Korizmenjak" (1508.), te "Meštija od (dobra) umrtija" i "Ritual" (ove dvije tiskovine nemaju otisnute godine tiskanja). U senjskoj Baromićevoj (1494. - 1496.) i Bedričićевой, odnosno Grgura Senjanina (1507. - 1508.) tiskari tiskano je ukupno sedam, ili preciznije, osam knjiga: dvije liturgijske (Misal i Ritual) na staroslavenskome i pet neliturgijskih knjiga na hrvatskome govornome jeziku – senjskoj čakavici, a sve glagoljicom.²² Senjska tiskara je prva tiskara na hrvatskome tlu i na jugoistoku Europe o kojoj se nedvojbeno znaju sve pojedinosti: tiskovine, vrijeme i mjesto tiskanja, tiskari, priređivači, prevoditelji, pa i knjigoveža. To je tiskara u kojoj je tiskana i prva neliturgijska knjiga na hrvatskome tlu, i to na hrvatskome govornome jeziku – senjskoj čakavici ("Spovid općena" 1496.). Ta tiskara svrstava Hrvate i Hrvatsku u red malobrojnih, rijetkih europskih naroda i zemalja koji su prije godine 1500. na vlastitom tlu i vlastitim snagama (tiskari, priređivači, knjigoveže su domaći ljudi)²³ tiskali knjige na vlastitom jeziku i na vlastitom pismu: glagoljici. Nažalost, Gutenbergov muzej²⁴ u Mainzu²⁵ na karti koja govori o širenju

¹⁵ A. GULIN, 1988, 36-37.

¹⁶ A. JEMBRIH, 1989, 40-41.

¹⁷ A. NAZOR, 1983, 586-587.

¹⁸ P. RUNJE, 2005, 59-64.

¹⁹ B. FUČIĆ, 1973-1975, 55-69.

²⁰ Tako o tome govori tekst kolofona *Naručnika plebanuševa*

²¹ V. KRALJIĆ, 1973-1975, 77-80.

²² A. NAZOR, 1971, 415-444; M. PANTELIĆ, 1973-1975, 31-44.

²³ U većini europskih zemalja prvi tiskari su bili putujući tiskari, uglavnom Nijemci, koji su umijeće i vještinu tiskanja donijeli kao svoju komercijalnu djelatnost (<http://www.mainz.de/Gutenberg/erfindu4.htm>: Die Erfindung Gutenbergs, Von Mainz in die Welt, Die ältesten Druckereien und Verlage)

²⁴ Od 1901. kada je osnovan Gutenbergov muzej djeluje uz muzej i međunarodna udruga "Die Gutenberg Gesellschaft", koja se bavi istraživanjem povijesti i razvoja tiskarske tehnike i

Gutenbergova pronalaska tehnike tiska u Europi ne daje podatke o senjskoj glagoljskoj tiskari, a u knjižnici toga muzeja nema senjskih reprintiranih izdanja: "Misala", "Spovidi općene", "Korizmenjaka".²⁶ Također u tekstu o tiskarama prije godine 1500. nigdje se ne spominje Hrvatska, odnosno tiskare u Hrvatskoj ili na jugoistoku Europe.²⁷ Međutim, na Svjetskoj karti širenja knjigotiska koju je godine 1962. izradio dr. Helmut Presser, direktor Gutenbergova muzeja i predstojnik Katedre za povijest tiska u Mainzu nalazi se samo Kosinj s oznakom godine: 1483., kao mjesto djelovanja prve tiskare na jugoistoku Europe.²⁸ Stoga je potrebno u Gutenbergovu muzeju u Mainzu, u ishodištu svjetskoga modernoga tiskarstva čim prije ispraviti, odnosno dopuniti tu informaciju, unijeti podatak o senjskoj glagoljskoj tiskari, najstarijoj hrvatskoj tiskari za koju se znaju svi relevantni podaci. To nikada nije kasno, posebno ne sada kada se obilježava 500. obljetnica završetka rada te tiskare.²⁹

Iako je godine 1527. u Veneciji tiskana glagoljska početnica³⁰ i 1528. glagoljski Misal Pavla Modrušanina³¹ potrebe za glagoljskom, posebno bogoslužnom knjigom su velike. To uočava i Šimun Kožičić Benja,³² biskup modruški i neko vrijeme upravitelj senjske biskupije.³³ On unajmljuje iz Padske nizine (Brescia) tiskaru i tiskare koji tiskaju od 1530. do sredine 1531. u Rijeci, gdje se je Kožičić sklonio od turskih napada, bogoslužne knjige i priručnike ("Oficij rimski...", "Misal hruacki", "Knjižice krsta", "Od bitija redovničkoga knjižice"), knjige povijesnoga sadržaja ("Knjižice od žitija rimskih arhierjeov i cesarov"), te "Psaltir-bukvar" (glagoljsku slovnice), a sve te knjige je najvjerojatnije sam Kožičić preveo i priredio za tiskanje.³⁴

drugih sličnih medija. Broji preko 1.300 članova iz 35 država svijeta i izdaje glasilo – godišnjak: Gutenberg Jahrbuch. (<http://www.gutenberg-museum.de>).

²⁵ Grad Mainz je grad prijatelj grada Zagreba još od 1967. godine, a tamo djeluje i Hrvatska kulturna zajednica.

²⁶ Stanje u listopadu 2008. godine.

²⁷ 1. Die Verbreitung der Druckerfindung in Europa; 2. Die Verbreitung der Erfindung des Drucks in Europa um 1500 (<http://www.gutenberg-museum.de>).

²⁸ Z. KULUNDŽIĆ, 1966, umetak (288-289)- karta: Svjetska karta širenja knjigotiska.

²⁹ Na raspolaganju su sve upravne, diplomatske i znanstvene institucije, brojna reprintirana izdanja, a digitalna tehnologija omogućava da se i u tome obliku ti sadržaji postave ne samo na mrežne stranice Gutenbergova muzeja u Mainzu već i u fond knjižnice "Europeana", europske multimedijalne online knjižnice (<http://www.europeana.eu>) te na stranice naših znanstvenih, kulturnih institucija i jedinica lokalne samouprave (Grada Senja, npr.).

³⁰ PRVA HRVATSKOGLAGOLJSKA POČETNICA 1527., 2008.

³¹ V. PUTANEC, 15-15/1965., 208 - 213.

³² S. ANTOLJAK, 1991., 11 - 25.

³³ M. BOGOVIĆ, 1991., 67.

³⁴ A. NAZOR, 1991., 137 - 149.

Sl. 2. Missale Romanvm – Misal rimski, Rim, 1631. (Inv.br.:16.409).
Grafika: "Navještenje".

Zanimljiv je pothvat omišaljskoga župnika, popa Nikole Brozića, koji, da bi zadovoljio goruće potrebe popova glagoljaša, tiska godine 1561. u Veneciji glagoljski časoslov - "Brviel hrvacki", u osnovi prošireni, dopunjeni i pohrvaćeni Baromićev brevijar iz 1493.³⁵

Sredinom 16. st. (1561. – 1565.) hrvatski protestanti predvođeni glagoljašima koji su prihvatili Lutherov nauk tiskaju u Tübingenu, odnosno u Urachu glagoljske (13 naslova), latiničke (6 naslova) i ćiriličke (7 naslova) knjige uglavnom vjerskoga sadržaja (Sveto Pismo, katekizam, liturgijska čitanja, vjerske rasprave, propovijedi), slovicu i drugo na hrvatskome jeziku pokušavajući time proširiti protestantski vjerski nauk u hrvatske krajeve i dalje na Istok.³⁶ Time je završeno razdoblje hrvatske glagoljske knjige koja se je razvijala vlastitim snagama nadahnuta vlastitom tradicijom i uglavnom za vlastite potrebe.³⁷

³⁵ BROZIĆ NIKOLA, 1996, 161

³⁶ F. BUČAR, 1938.

³⁷ A. NAZOR, 1984, 7 - 16

U Knjižnici biskupija senjske i modruške nije evidentiran, ne nalazi se danas niti jedan primjerak - cjeloviti ili u fragmentima - liturgijskih knjiga tiskanih prije 1631.

Glagoljske liturgijske knjige - sredstvo približavanja pravoslavnim Slavenima

Papa Grgur XIII. (1572. – 1582.), a i hrvatski glagoljaši su neposredno nakon završetka Tridentskoga sabora (1545. - 1562.) ubrzo uvidjeli potrebu tiskanja novih glagoljskih bogoslužnih knjiga, ali sada jezikom što bolje razumljivom puku. Papinu zamisao su počeli ostvarivati, kao urednici i prevodioci Aleksandar Komulović³⁸ i Šime Budinić.³⁹ Taj za Slavene veliki izdavački pothvat Grgura XIII. sasvim je oslabio za vrijeme pontifikata Siksta V.,⁴⁰ koji se je dao na opremanje armade radi oslobađanja jadranskih obala od Turaka. Nastavak izdavačke djelatnosti u Rimu za Hrvate nije imao većega značenja sve do godine 1622. kada je osnovana Kongregacija (Zbor) za širenje svete vjere ("Sacra Congregazione de Propaganda Fide")⁴¹ ili skraćeno "Propaganda", koja je sada odlučivala i o tiskanju glagoljskih liturgijskih knjiga i priručnika. Još početkom 17. st. učeni splitski odvjetnik i pisac liturgijskih knjiga Matija Matulić Alberti kaže u predgovoru jednoga svog prijevoda (Oficij B.Marije D..., Venecija, 1617.) da je "povelinjem starišine" pripremio i "po činu rimskih poispravlil" misal i brevijar slovinski očekujući od starješina naređenje da to objavi. Međutim Alberti je umro, a to nije objavljeno, tj. sve je to ostalo u rukopisu. Nakon njegove smrti za taj rukopis se je zainteresirala Propaganda, kojoj ga je 1627. ponudio njegov sin Juraj.⁴² Oko godine 1620. senjsko-modruški biskup Ivan Krstitelj Agatić i svećenstvo modruške biskupije na sinodi u Bribiru donose odluku da se pristupi tiskanju glagoljskih bogoslužnih knjiga, jer su stare potrošene i nisu usklađene s odlukama Tridentskoga sabora,⁴³ a što je posljedica neizdrživa stanja uzrokovana već stoljetnom osmanlijskom opasnošću i općim siromaštvom i rasapom stanovništva na najvećem dijelu glagoljaškog područja. Osim toga trebalo je suzbiti i protestantski utjecaj koji se je širio protestantskim izdanjima tiskanim glagoljicom.⁴⁴ Dugo se je razmišljalo i spletkarilo o radu u međuvremenu

³⁸ KOMULOVIĆ (COMULEO) ALEKSANDAR, 1996, 616.

³⁹ F. ŠVELEC, 1989, 430-432.

⁴⁰ Papa Siksto V. (1585. - 1590.), rođenim imenom *Felice Peretti di Montalto* (1521. – 1590.), sin Hrvata jednostavnih zemljoradnika iz Boke kotorske izbjeglih pred turskom opasnošću na Apeninski poluotok. (J. BOGDAN, 2003, 482.)

⁴¹ T. MRKONJIĆ, 1988, 93–94.

⁴² V. ŠTEFANIĆ, 1957, 55; N. KOLUMBIĆ, 1983, 62-63.

⁴³ M. BOGOVIĆ, 1998, 117-118; J. FUČAK, 1975, 62-66.

⁴⁴ V. BABIĆ, 2000, 33.

zaplijenjene tiskare iz Uracha. Biskup Agatić, Franjo Glavinić,⁴⁵ provincijal franjevačke provincije "Bosne Hrvatske" nastojali su da se ta tiskara smjesti negdje na hrvatskome, glagoljaškom području, po mogućnosti u grad Rijeku, na područje pod carskom zaštitom. Dio tiskare je dopremljen u Rijeku i uskladišten kod kapucina, a Glavinić je pripremio i nacrt programa tiskanja glagoljskih liturgijskih knjiga. Međutim sve se je zakompliciralo. Osim što su se javili glasovi o potrebi glagoljskih knjiga u Dalmaciji, razmišljalo se je i o višim interesima Rima pred čime je popustila politika carskoga Beča ovisna u mnogočemu o papinskoj potpori. Tiskara je uskoro uz pratnju franjevca Rafaela Levakovića⁴⁶ dopremljena u Rim gdje je 1626. osnovana "Typographia Polyglotta S. Congregationis de Propaganada Fide". Potom je Glavinić pozvan u Rim da predoči svoje ideje o tiskanju glagoljskih liturgijskih knjiga, što je i učinio pismom u kojem je predlagao da nova glagoljska izdanja budu na govornome jeziku, koji bi određena grupa stručnjaka prihvatila kao univerzalni jezik za sve južne Slavene. U Rim nije nikada otišao već je tamo poslao svog pomoćnika Rafaela Levakovića koji je potom postao prvi Propagandin službeni prevoditelj i književnik. Levaković je predlagao tiskanje liturgijskih knjiga latinicom i univerzalnim južnoslavenskim jezikom. Pojavili su se i Ukrajinci koji su već sklopili unije s Rimom⁴⁷ i predlagali su tiskanje knjiga ćirilicom. Ipak je na koncu odlučeno da se liturgijske knjige tiskaju glagoljicom i jezikom starih hrvatskih glagoljskih misala i brevijara. Međutim, globalni interes Rima je bio: jače širenje katoličkog utjecaja prema Pravoslavlju, tj. prema Ukrajini i Rusiji, gdje su već nastale crkvene unije. Propaganda je zdušno prihvatila Glavinićev prijedlog primjene univerzalnoga jezika, ali sada kao jedinstvenoga slavenskoga jezika pri čemu je presudnu ulogu igrala brojnost pojedinih naroda. Tome su pridonijeli i ukrajinski unijatski klerici koji su bili vrlo ugledni u intelektualnim rimskim krugovima, ali i postojanje tiskanih crkvenoslavenskih gramatika tih istočnoslavenskih jezika. Još od godine 1627. Propaganda se je pod utjecajem unijata počela priklanjati ideji primjene istočnoslavenske redakcije staroslavenskoga jezika glagoljskih izdanja, tj. dolazi postupno do izrazite "istočnoslavizacije" jezika liturgijskih knjiga namijenjenih i hrvatskim glagoljašima.⁴⁸ Sljedećih stoljeća hrvatskim će glagoljašima dolaziti glagoljske knjige iz Rima,⁴⁹ gdje se ne samo tiskaju već i priređuju prema

⁴⁵ P. ČOŠKOVIĆ, 1998, 736-737.

⁴⁶ V. BABIĆ, 2000, 46-49.

⁴⁷ Brest-Litovska unija 1596. god. i 1646. god. Užgorodska unija, a na hrvatskome području nastala je 1611. god. Marčanska unija.

⁴⁸ A. NAZOR, 2008, 124-131.

⁴⁹ Iznimka, ali samo u mjestu tiskanja, su glagoljska izdanja koja je pripremio i u Veneciji tiskao Anton Juranić, franjevac – trećoredac iz Baške na otoku Krku u tiskari Dimitrija Teodozija za koju je i sam pripremio glagoljska slova. Tu su tiskani "Bukvar slavenskij pismeny

Propagandinim zahtjevima i namjenama, tj. prilagođene su ciljevima Propagandine politike i djelovanju papinske diplomacije, koja je u okviru svoje "Ostpolitik" gajila nadu da će pravoslavni, posebno Rusi, prihvatiti jedinstvo s Katoličkom crkvom i ako prepoznaju svoj jezik u njezinim knjigama.⁵⁰ Tiskaju se misali i brevijari (časoslovi), te bukvari – priručnici za učenje crkvenoslavenskog jezika prilagođeni jezično njihovoj (istočnoslavenskoj) redakciji crkvenoslavenskoga jezika, želeći ih se time pridobiti za crkveno jedinstvo.⁵¹

Levakovićevo izdanje

Nakon dugotrajnih rasprava i nedoumica Propaganda je osnovala odbor za tiskanje misala, a cijeli posao je vodio Rafael Levaković. Levakoviću su pomagali franjevci Franjo iz Kotora, Bogdan Bakšić⁵² i Danijel Grozdek.⁵³ Osnova za taj misal su bili hrvatski rukopisni misali iz 1387., 1402., i 1435., a možda i Glavinićev predložak novoga misala. Tiskanje je trajalo tri godine i završeno je 1631. Iste godine je papa Urban VIII. zabranio uporabu prijašnjih izdanja misala. Misal iz 1631. u jezičnome pogledu ima osnovnu tradicijsku crkvenoslavensko-čakavsku potku na koju se dovezuju kajkavski elementi⁵⁴ i značajke istočnoslavenske redakcije crkvenoslavenskoga, a što je umetnuto na zahtjev Propagande, koja je prije tiskanja dala na recenziju tekst toga izdanja rutenskim⁵⁵ unijatima. Stoga nije čudno da su hrvatski glagoljaši, koji su nestrpljivo čekali novi misal, ovim izdanjem bili razočarani i to ne samo jezikom već i dosta visokom cijenom.⁵⁶ Prije toga je Levaković godine 1628. tiskao glagoljicom u Rimu prijevod poznatog Bellarminova katekizma "Doctrina cristiana breve" pod nazivom "Nauk krstjanski kratak".⁵⁷ Potom je Levaković godine 1629. tiskao glagoljski bukvar: "Azbukividnjak slovinskij, iže općenim načinom Psalterić".⁵⁸

Veličajšago Učitelja B. Jeronima Stridonskago" (1763.), Kanonske tablice (1764.) i "Molitvi Prežde i poslije Misse..." (A. KRUMING, 1985, 135–136; A. NAZOR, 2000, 97.)

⁵⁰ M. BOGOVIĆ, 1988, 118-119.

⁵¹ V. BABIĆ, 2000, 29-38.

⁵² E. PALANOVIĆ, 1983, 376-377.

⁵³ N. BAŠIĆ, 2002, 243.

⁵⁴ Levaković je kajkavac iz Jastrebarskog.

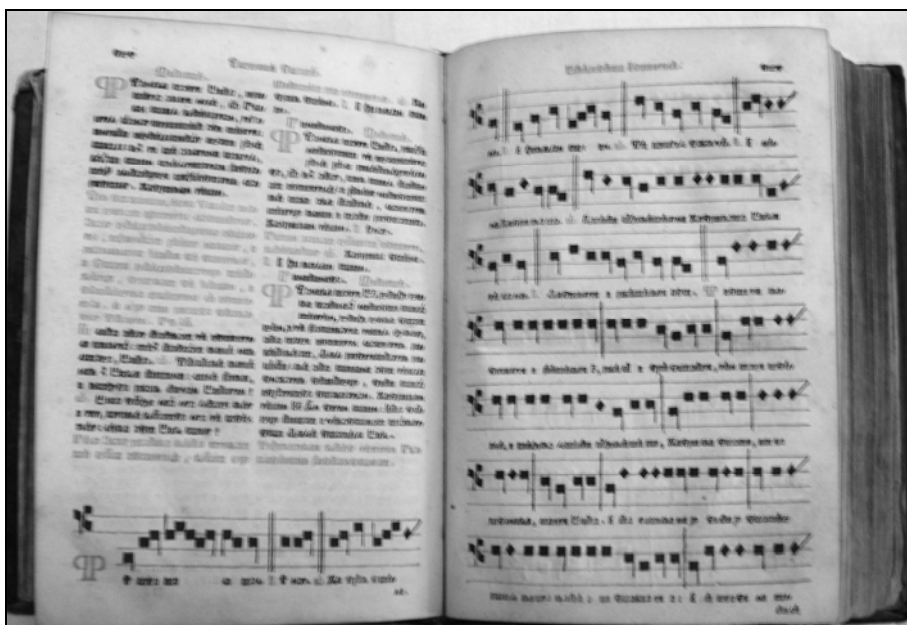
⁵⁵ Najstariji zapisani nazivi za Ukrajinke su Rusini (Rusyny, Rusychi i Rusy; ovaj posljednji od Rus'), što će se u latinskom pretvoriti u Russi, Rutheni i Ruteni. Početkom 16. st. moskovski dokumenti Ukrajinke nazivaju Cherkasy, aludirajući, čini se, na činjenicu da žive oko grada Cherkasy gdje se nalazilo mnogo kozačkih naselja. Nazivi Rusini i Ruteni sačuvali su se kao imena za Zapadne Ukrajinke.

⁵⁶ V. BABIĆ, 2000, 38–40.

⁵⁷ To djelo je s latinskoga na hrvatski preveo i tiskao kao latiničko izdanje Aleksandar Komulović godine 1603.

⁵⁸ DREI SCHRIFTEN-DREI SPRACHEN, 2002, 138.

Čekajući tiskanje brevijara Levaković tiska 1635. glagoljicom u Rimu prijevod poznatoga "Directorium sacerdotum et poenitentium" španjolskoga isusovca J. A. Polanca (1554.) pod nazivom "Ispravnik za jereji ispovidnici i za pokornih", što ga je s latinskoga na hrvatski preveo i tiskao kao latiničko izdanje godine 1582. u Rimu zadarski svećenik Šime Budinić.⁵⁹ Uskoro (1635.) je Propaganda odlučila tiskati časoslov, čije je tiskanje trebala financirati prodaja prije toga tiskanoga misala. To se ipak nije ostvarilo zbog slabe prodaje misala. Odluka o tiskanju časoslova donijeta je ponovno 1642. Budući da je trebalo u cijelosti preurediti psaltir (psalme), Propaganda je to povjerila ukrajinskome unijatskome biskupu Metodiju Terleckome, koji je u Rimu uživao veliki ugled. Iako je Levaković nastojao zadržati tekstove iz starih hrvatskih časoslova, odnosno nastojao prevesti u govorni svakodnevni jezik, Terlecki je vođen uvjerenjem da je jedini pravi crkvenoslavenski jezik onaj istočnoslavenske redakcije, te da je jezik starih hrvatskih glagoljskih misala i časoslova iskvaren zbog prodora hrvatskoga narodnoga jezika, on je nastojao radikalno zamijeniti sve elemente hrvatskoga jezika "čistim" izrazima istočnoslavenske redakcije.

Sl. 3. *Missale Romanvm* – Misal rimskij, Rim, 1631. (Inv. br.: 15.974). Glazbeni zapisi.

⁵⁹ F. ŠVELEC, 1989, 430-432.

Sl. 4. Missale Romanum – Misal rimskij, Rim 1631. (Inv. br.: 16.409).
Kolorirana grafika i Predgovor Misala

Terlecki je dobro poznao istočnoslavenske liturgijske tekstove i time je potpuno promijenio jezik Levakovićeve časoslova tako da je časoslov grafički i fonetski vrlo blizu istočnoslavenskim gramatikama crkveno-slavenskoga jezika kojima se je služio Terlecki. Tiskanje časoslova je završeno početkom godine 1648. Levaković nije bio zadovoljan tim izdanjem, ali se je pokorio željama i zahtjevima Propagande. Ovim izdanjem je prekinuta višestoljetna tradicija i glagoljska književnost kod Hrvata, koja se je sada sve do konca 19. st. razvijala pod utjecajem ukrajinskih unijata.⁶⁰

Vodeći se popisom glagoljskih knjiga iz godine 1987. pregledana je zbirka Liturgijskih knjiga u Knjižnici u Senju. Iz toga popisa, kao i uvidom u stanje zbirki, vidljivo je da su najstarije glagoljske tiskane liturgijske knjige koje posjeduje Knjižnica upravo dva (2) primjerka glagoljska "Missale Romanum slavonico idiomate...- Misal rimskij..." iz godine 1631. što je priredio Rafael Levaković, a tiskala Propagandina tiskara u Rimu.

⁶⁰ V. BABIĆ, 2000, 40-41.

MISSALE ROMANVM Slavonico idiomate ivssv S.D.N. VRBANI OCTAVI editvm - MISAL RIMSKIĀ va jezik slovenskiĀ sazdan poveljenjem p.g.n. pape URBANA OSMAGO. ROMAE, Typis & impensis Sac. Congr. de Propaganda Fide, MDCXXXI Svperiorvm Permissv., dimenzije 24,5 x 18,0 cm,

Inv. br.: 15.794, 390 listova, 781 stranica: 111 + 550 + 118, papir različite debljine i teksture, tekst je u dva stupca, tisak dvobojan: crno-crveni. Korice su drvo obučeno u kožu, koža pregovana, jednostavni geometrijski ornament, najvjerojatnije iz vremena nastanka misala, odnosno najkasnije iz sredine 18. st. Nedostaje naslovnica i prva dva lista (4 stranice uvodnoga teksta), kao i nekoliko zadnjih listova. Također u ovome primjerku misala nema ni jedne tiskane grafike. U misalu su otisnuti i glazbeni zapisi za pojedine dijelove mise prema gregorijanskome načinu pjevanja.⁶¹ Na dnu stranice 5. nalazi se rukopisni latinični tekst:

"Ovo je Misal Popa Jakova Stipanovicha koga kupih od popa Bartola Franciskovich Leta 1736." Na stranici 730. umetnut, tj. nalijepljen je list s rukopisnim latiničnim tekstom molitve na hrvatskome jeziku za tadašnjega vladara Karla III.(VI.) Habsburgovca, kao i za Josipa II. i Mariju Tereziju kao suvladare.⁶² Na dnu 768. stranice je rukopisni, tintom kratki glagoljski tekst, nečitljiv i nerazumljiv, jer se je tinta kojom je pisan razlila. U Misalu je pronađena bilješka na listiću, dijelu neke tiskovine na talijanskom jeziku. Bilješka je zapisana tintom, rukopisom, latinicom.⁶³ Stipanovići (Stipanovich) je stara senjska plemićka obitelj uskočkoga podrijetla,⁶⁴ čiji su članovi bili i ugledni časnici i svećenici, neki kanonici senjski, a jedan Stipanovich je bio i franjevac u Senju.⁶⁵

Inv. br. 16.409, 370 lista, 740 stranica: 116 + 550 + 74., tj. nedostaje 24 lista uglavnom svetačkih blagdana, te kazalo. Papir je različite debljine i teksture, tekst je u dva stupca, tisak u dva dvobojan: crno-crveni. Listovi dosta oštećeni od uporabe i vlage. Korice koje su jako oštećene su drvo obučeno u

⁶¹ Prvi put se u jednoj liturgijskoj knjizi pojavljuju notni zapisi, i to u Levakovićevom izdanju misala iz 1631. (A. NAZOR, 2000, 94).

⁶² "Traductum., Presveti Gdin naš Bendict XIII po Breveu Papinskom poslanom u nimške države zapovijedao je u svih državah Veličanstva Cesarkoga podložnikov.....u miszah sledeće molitva ima pričat, Pomolimosze, Svemoguchi Vichni Bože....molimo podari Sluge svome izbranome Cesaru našem Karlu i Elizabeti Kristine žene.... " na jednoj strani, a na drugoj strani ščavetom: "Po Pricheschieniu.. ", tj Popričesna molitva. Na dnu lista je zapisan zaziv kojim se moli za tadašnje vladare: "Josefa kupno i vladajuchi Maria Teresia Cezzaricza i kraglicza naša" te potom opet "Josefa kupno i vladajuchiega i Maria Teresia Czeszariczu i Kragliczu našu".

⁶³ Može razabrati samo "frane Thian...."

⁶⁴ M. SLADOVIĆ, 1856. (2003), 227, 345, 364; E. LJUBOVIĆ, 1998, 153-154.

⁶⁵ Š. DEMO, 2007, 68, 191, 213-214, 406.

kožu, koža pregovana, jednostavni geometrijski ornament. Na svakoj korici su četiri metalne zakovice, kao i ostaci metalnih kopči. Sve izgleda originalno iz vremena nastanka ili najkasnije iz sredine 18. st. Ovaj misal je djelomično popravljan. U misalu su otisnuti i glazbeni zapisi za pojedine dijelove mise prema gregorijanskom načinu pjevanja. Na poleđini naslovnice nalijepljena kolorirana grafika – sličica dimenzija: 7,5 x 12,0 cm (vanjske), odnosno 6,5 x 11,0 cm (nutarnje). U sredini sličice je raspeće s Kristom. U pozadini raspeća je na desnoj strani prikazan grad, zgrade s kupolom i zvonikom, okružen jakim zidinama i kulama, a na lijevoj strani je krajolik s palmom i planinskim nizom. Unutar okvira je latinski tekst: "*Pater dimitte illis*".⁶⁶ Slika je uokvirena s jednostavnim ornamentom. Izvan okvira grafike, u podnožju je oznaka, najvjerojatnije ime autora: "*I. Busch A.V.*". U ovom primjerku misala nalazi se na početku misnih tekstova ("Vlašće Missi...") posebni list s grafikom "Navještenje" koja je tiskana zajedno s Misalom. Na stranicama 261, 298 i 300 nalazi se na dnu i sa strane tintom, rukopisom i latinicom ispisan tekst, teško čitljiv, jer je najvjerojatnije pri kasnijem uvezivanju dio odrezan, kako se to može razumjeti s obzirom na oštri rez kojim je prekinut rukopisni tekst.⁶⁷ Pred tekstom kanona Mise (Pravilo Misse) umjesto originalne grafike raspeća zalijepljena je, najvjerojatnije kasnije, slika u boji, kolorirana grafika veličine stranice na kojoj je prikazan raspeti Krist na križu s trnovom krunom na glavi. Vjetar nosi njegovu karmin crvenu perizomu. U podnožju na desnoj strani križa kleči Marija Magdalena. Jednom rukom se drži za križ, a drugu ruku je podigla i sva očajna prema Kristu, a niz ramena joj pada raspuštena bujna kosa. Marija Magdalena je odjevena u raskošnu crveno-žutu haljinu, zagledana je tužnim očima u Krista koji joj uzvraća pogled. Na lijevoj strani križa je gola ljudska lubanja. Ispod slike je tekst: "*Gesu Cristo Crocefisso*"⁶⁸ Između stranice 408. i 409. umetnut je list papira vrlo slične teksture kao papir misala na kojem je rukom ispisan latinični zapis na hrvatskome jeziku molitve "Oče naš".⁶⁹ Na stranici 738. nalazi se rukom i tintom pisani zapis,⁷⁰ dok je na unutarnjoj strani

⁶⁶ Oče oprosti im (prev. autora).

⁶⁷ To su bilješke u svezi s liturgijskim postupanjima na neke blagdane, kao npr.: "V nedihju Cvitnu..." na str. 261.

⁶⁸ Isus Krist raspeti (prev. autora).

⁶⁹ "Va se veki vekov amen,...Pomolimose, zapoviednimi i spasiteljnimi.....smimo govoriti, Očenaš koyi yesi na Nebesi, Svetise, Ime tvoje pridi Kraljestvo tvoje budi, volya tvoja kako na Nebu tako i na zemlyi, kruh nas Svaganyi daynamga, danas otpusti nam duge nase, kako i mi otpustiamo dužnikom, našim i neuvedi nas u napast..."

⁷⁰ "Blagdan sv. Ignacija", tj. šćavetom ispisan tekst molitve za blagdan Sv. Ignacija Loyolskoga 31. srpnja.

korica latinicom i rukom ispisani tekst u ščavetu.⁷¹ U ovome primjerku misala su pronađene dvije posjetnice. Jedna je s imenom Venceslava Urpanija i s rukopisnim tekstom na poleđini,⁷² a druga je samo s imenom Mich. v. Thianić. Obje posjetnice su iz kraja 19. st.

Paštrićeva izdanja

Pred kraj 17. st. osjećala se je velika nestašica glagoljskih misala u senjskoj i modruškoj biskupiji, a također je porasla potreba za novim časoslovima posebno s obzirom na nove svetačke blagdane. Nestašica tih neophodnih knjiga za liturgiju i osobnu molitvu svećenika je toliko bila velika da je senjski i modruški biskup Martin Brajković⁷³ oko godine 1700. pisao Kongregaciji Propagande da će zbog nestašice tih knjiga svećenici morati prestati sa službom Božjom, jer nisu znali latinski. Pa i one knjige koje su bile tada u uporabi bile su natrušene mnogim pogreškama, a nije bilo u njima ni obrazaca novih svetaca, zato je Brajković živo zamolio Kongregaciju neka se pobrine za tiskanje novih glagoljskih knjiga.⁷⁴ Propaganda je povjerila pripremu časoslova Ivanu Paštriću,⁷⁵ profesoru dogmatike na rimskom Propagandinom kolegiju, koji je već zaboravio glagoljicu kojom se je služio u rodnome Splitu.⁷⁶ Stoga je Paštrić odlučio uzeti za osnovu Levakovićev časoslov iz godine 1648. kojemu je kao dodatak na kraju dodao oficij za svetačke blagdane. Savjetnici su mu bili dva ukrajinska, rutenska studenta, jer je držao da je Levakovićev časoslov napisan rutenskim jezikom. Tiskanje ovoga, u biti ponovljenoga Levakovićeva izdanja, završeno je godine 1688. Paštrić je također tiskao 1693. ponovljeno izdanje Levakovićeva Psalterić-a iz 1629., te 1706. i misal, koji je samo ponovljeno izdanje Levakovićeva misala iz 1631. Iako je Paštrić bio uvjeren da je "rutenski" jezik najstariji slavenski jezik i da su se u jeziku bitno razlikovali Levakovićev misal (hrvatska redakcija) i časoslov (ukrajinska redakcija) nije mijenjao jezik Levakovićeva misala. Osim toga, Paštrić je pripremio i tiskao 1707. kao izvod iz misala: "Mise za umervšije..." Zsigurno su i ova Paštrićeva izdanja, posebno časoslov, brzo dospjela u senjsku i modrušku biskupiju, pa i do Senja, jer biskup Nikola Pohmajević⁷⁷ godine

⁷¹ "U imenu Isusovu da se svako koleno... i Po Priceschenu..."

⁷² "Na spomen dan imenovanja na biskupsku čast 29. kolovoza 1864. Živio". Najvjerojatnije se to odnosi na imenovanje Vjenceslava Šoića biskupom.

⁷³ M. BOGOVIĆ, 1989, 257-258.

⁷⁴ J. BURIĆ, 2002, 48-49.

⁷⁵ I. GOLUB, 1988.

⁷⁶ V. BABIĆ, 2000, 49-50.

⁷⁷ M. SLADOVIĆ, 2002, 119.

1728. piše u svojim rimskim relacijama da se veći dio klera njegovih biskupija služi glagoljskim misalom i časoslovom.⁷⁸

U knjižnici se nalaze dva (2) primjerka Časoslova rimskoga (Breviarium Romanum) što ga je priredio Paštrić i tiskala Propagandina tiskara u Rimu godine 1688.

BREVIARIVM ROMANVM SLAVONICO idiomate iussu S. D. N. INNOCENTII PP. XI. editvm – ČASOSLOV RIMSKIJ SLAVINSKIM JEZIKOM Poveljenijem S. G. N. INOKENTIJE papi 11. vidan ROMAE, Typis, & Impensis Sac. Cong. de Propag. Fide, M.DC.LXXXVIII. De Superiorum Licentia. Papir različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.: 15.945, dimenzije: 22,3 x 18,0 cm, 566 listova, tj. 1.132 stranica: 80 + 898 + CXLIX + 5. Korice su drvo u koži, koža pregovana, jednostavni geometrijski ornamenti, djelomično oštećene. Na koricama su vidljivi ostaci metalnih kopči. Stranice djelomično paginirane arapskim brojevima rukom ispisanim. Nedostaje 41. i 42. list časoslova, koji su, najvjerojatnije istrgnuti. Ovaj primjerak časoslova nema ni jedne grafike. Na naslovnici brevijara je rukopisom i crnilom ispisana s jedne i druge gornje strane okrugloga znaka tiskare sljedeći tekst: "*Luca Andrea Kovacich Can(oni)ci Modrusiensis Buccari Residentis 1745.*"⁷⁹ Na papirićima malih dimenzija, koji su umetnuti među listove časoslova zapisane su rukom i tintom, latinicom, hrvatski i staroslavenski ili rjeđe latinski tekstovi prigodnih molitvi. Na nekim listićima je tekst i na obje strane. Tako se ti listići nalaze između stranice 462. i 463., 470. i 471., 668. i 669., 688. i 689., 740. i 741., 818. i 819., 996. i 997.,⁸⁰ dok je na stranici 801. tintom i rukopisom kratki zapis na latinskom i hrvatskome jeziku.⁸¹ U časoslovu je pronađena i jedna posjetnica.⁸² Časoslov je u dobrome stanju, iako su neke stranice nalijepljene na papir i djelomično dopisane. Kako je ovaj časoslov došao u Senj može se samo pretpostaviti: kupnjom, darom, a bio je kasnije u fondu sjemenišne knjižnice.

⁷⁸ J. BURIĆ, 2002, 51

⁷⁹ Sladović na dva mjesta spominje kanonika bakarskoga Mateja Kovačića, i to godine 1686. i 1699. (M. SLADOVIĆ, 2003, 301, 401), ali podataka za Luku Andriju Kovačića ne navodi.

⁸⁰ "Pomolimo se ...", tj. molitve za pojedine novije svetačke blagdane kojih nema u ovome časoslovu tiskanome 1688. godine.

⁸¹ "In santi Ioannis ad Mattut ..." i završava hrvatskim jezikom "Blagoslivglamo Gna na Szavako vreme ..."

⁸² Na posjetnici od glatkoga papira je utisnut obiteljski grb i sljedeći tekst "Eduardo de Bona, Ciambellano di S.M.I.R.A., Capitano di fregata etc.etc" najvjerojatnije je iz početka ili sredine 19. st.

Sl. 5. Missale Romanvm - Misal rimskij, Rim 1631. (Inv. br.: 16.409).
Kolorirana grafika: "Raspeti Krist i Marija Magdalena" i "Pravilo Mise".

Bez Inv. broja, dimenzije: 20,0 x 15,0 cm, 512 listova, 1.024 stranice: 6 + 900 + CXVII. Nedostaje naslovnica, prvih 38 listova i 19 zadnjih listova. Počinje s rasporedom molitava na iste dane (Ašće...) i završava s "Čini o umervšim". Listovi su jako oštećeni od vlage i uporabe, a oštetili su ih knjiški moljci. Prije početka teksta Psaltira nalazi se otisnuta originalna grafika manjega formata: "Krunjenje Blažene Djevice Marije". Veliki broj stranica je popravljan, ručno dopisan, tj. listovi koji su oštećeni nalijepljeni su na papir - nosač i tekst je dopisan rukom tako vješto da je izgledom posvema sličan tisku časoslova pa se na prvi pogled teško i razlikuju. Korice su najvjerojatnije iz 18. st.: drvo u koži s tragovima metalnih kopči. Hrbat časoslova je jako oštećen, a časoslov je dijelom i razvezan. S nutarnje strane korica ulijepljen papir s rukopisnim tekstom, latinicom i hrvatskim jezikom najvjerojatnije o vlasništvu časoslova.⁸³ U časoslovu se nalazi fragment kolorirane grafike maloga formata

⁸³ Nemoguće je pročitati cijeli tekst jer bi trebalo razlijepiti karton korica. Vidljivo je jedino sljedeće: iure must. mene 1788, što bi se moglo pročitati, ako se poveže s drugim zabilješkama u ovome časoslovu, da je taj časoslov 1788. godine bio vlasništvo svećenika Jure Mustača.

- sličice sveca⁸⁴ na čijoj je poledini tintom i rukopisom tekst o vlasništvu.⁸⁵ Na zadnjem listu časoslova, a prije završne vinjete – anđela ispisan je rukom i tintom latinicom i mješavinom talijanskoga i latinskoga jezika tekst neke u skraćenicama izražene molitve, blagoslova ili zaklinjanja.⁸⁶ Sljedeća prazna stranica donosi zapis ispisan glagoljicom i kurzivom,⁸⁷ te još dva zapisa tintom i istom rukom pisana latinicom i hrvatskim jezikom,⁸⁸ dok je treći latinički zapis pisala druga ruka.⁸⁹ Na praznim listovima na kraju časoslova nalaze se tintom rukopisni zapisi, latinicom i hrvatskim jezikom o vlasništvu knjige.⁹⁰ Preko cijele površine prve stranice sljedećega lista je rukom ispisan zapis, latinicom i hrvatskim jezikom o vlasništvu i kupovini ove knjige.⁹¹ Takav sličan zapis je i na drugoj stranici istoga lista.⁹² Iz zapisa u ovome časoslovu se doznaje da je to bio časoslov svećenika Jure Mustača,⁹³ koji ga je prodao za osam talira⁹⁴ žaknu Franji Žuviću iz Privlake kod Nina. Nije poznato kako je i kada ovaj časoslov došao u Senj.

⁸⁴ Bradati svetac – starac koji u ruci drži koplje ili štap zastave.

⁸⁵ "Ovo e mene fragne szuvicha....." Time se ova grafika – sličica može datirati u sredinu, odnosno najkasnije na kraj 18. st.

⁸⁶ "Sangue + sta + Miho + Comme + Stete + Giesu + Christo + grando + Mukrici + Miho + Sangue + Morte + Come + Stete + Giesu + nella + Sangue sangue + sta + nella + Subra + Commete + Giesu + Kristo + nella + Penna + Amen +"

⁸⁷ Tekst zapisa kurzivnom glagoljicom je sljedeći: "Na 8. maja 1738..... priminu jerko martinović, raj svitli i Duši spasenje A(men)".

⁸⁸ Prvi zapis glasi: "Na 22 Augusta 1766. Kugia, Od Ponoć Nevisti Cuiti Bogyoy, Pokoy Viecgnih I Ray Suitli Amen" Drugi zapis glasi: "Na 19 Augusta 1772 god Pokoinoy, Tomiczi Nevisti Bogioy Dako Pokoy, Viecgignii i Raii Svitly".

⁸⁹ Treći zapis glasi: "ovoie barvia mene zakna vranesuvicha".

⁹⁰ Na jednoj stranici je sljedeći zapis: "ovoie Libar mene zakna Don fragne Szuvicha od sela Privlake u Privlazi na 25 dicembra 1797 Don fragne Ssuvich", a na drugoj stranici je u vrhu tekst: "namaterinstvo B.D.M. kako na 8 Dezembra npravio." Na drugome listu je sljedeći tekst djelomično nečitljiv: "..... po kupini stose po zidu sdognu stranu ozgo usti signora Dubich pogorgnim stranu kuchia Odogniacia".

⁹¹ "ovoie Libar Mene, ovoie Brevia mene zakna Don, fragne szuvicha od sela Privlake, ikupiga upostovanoga gospoodina D. ijure mustachia Paroka od vira idade, osam zagn talira.....Pokoi ... Nome na 6 maia 1797, Apisa ia D. fragne na 6 jugnja namaterinstvo B.D.ma".

⁹² "ovoie Libar mene szakna, D fragne suvicha od sela, Privlake uprivlazi Na 16, jugna 1797".

⁹³ Ivan Glavan u svojem radu *Crnice o glagoljskoj baščini u zadarskome području*, Zadar 2008. donosi popis svećenika –glagoljaša u Privlaci i navodi da je godine 1777. u Privlaci bio svećenik Jure Mustač-Surić. (<http://www.croatianhistorx.net/etf/glavan.html>).

⁹⁴ Talir je platežno sredstvo Habsburškoga carstva, ali i Venecije, Firence, Dubrovnika, Pruske i drugih. Austrijski talir (sadržaj čistog srebra: 23,386 gr.) s likom Marije Terezije iz 1780. bio je dobro prihvaćeno platežno sredstvo Levanta i Afrike sve do 1965. (Jemen). Vencijanski talir je težio je 28,56 gr srebra. Najvjerojatnije je časoslov plaćen 1797. u venecijanskim talirima.

U Knjižnici se čuva i jedan primjerak misala iz godine 1706.

MISSALE ROMANVM SLAVONICO idiomate ivssv S· D· N· VRBANI OCTAVI editvm - MISAL RIMSKIĀ va jezik slovenskiĀ sazdan poveljenijem p.g.n. pape URBANA osmago. ROMAE, Typis Sac. Congr. de Propag. Fide, MDCCVI.⁹⁵

Ovaj primjerak je bez inventarnog broja, dimenzije: 24,5 x 18,0 cm. Papir različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno. Razvezan je i sastoji se od 347 listova, 694 stranice. Nedostaje naslovnica, prvi i zadnji dio, te listovi u tekućoj numeraciji. Jako je oštećen od vlage i uporabe. Dio listova je i mehanički oštećen nekim oštrim predmetom (rupa na sredini nekih desetak listova). Dio listova napadnut suhom plijesni i knjiškim moljcima. U misalu je i grafika "Navještenja" ista kao u Levakovićevom misalu iz 1631. god. Prema usmenoj predaji ovaj je primjerak misala donijet u Senj sredinom osamdesetih godina 20. st. iz župne crkve u Križišću.

Karaman-Sovićeva i Gocinićeva izdanja

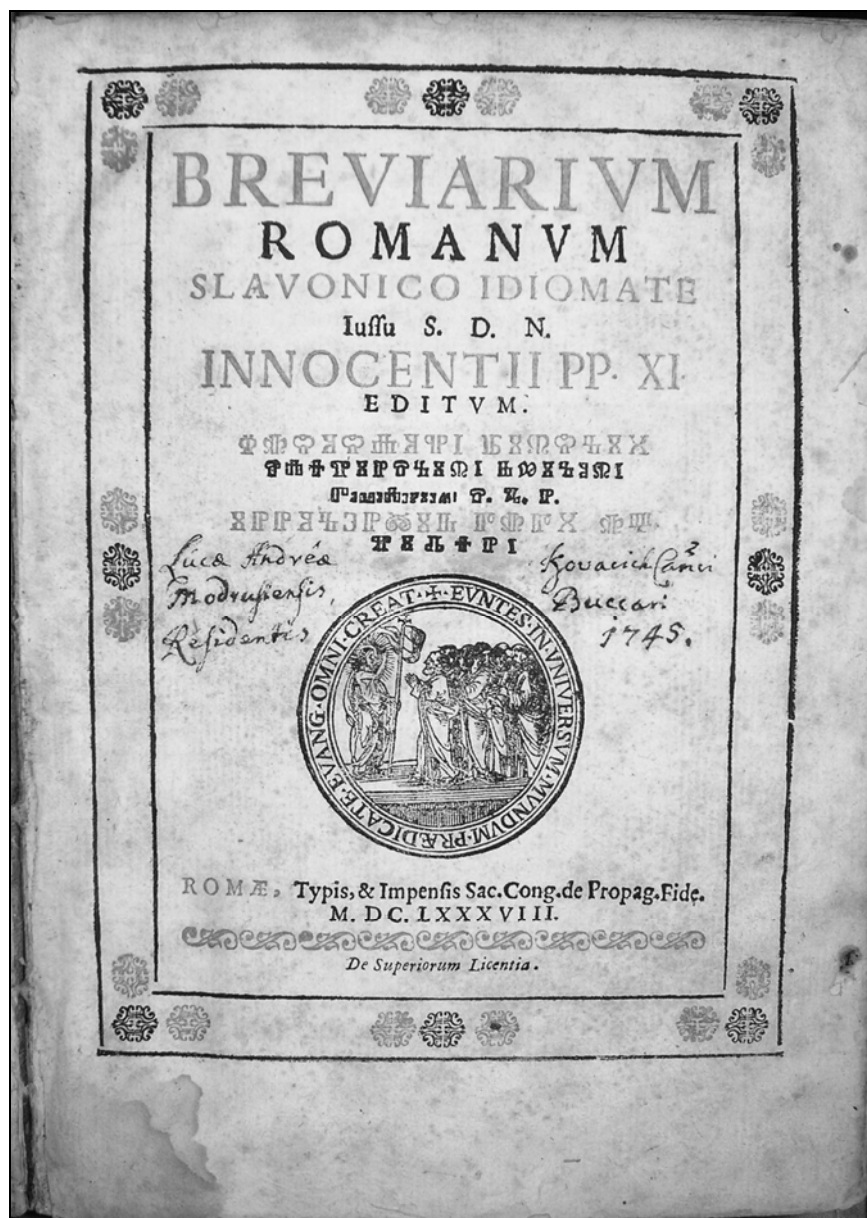
Nakon Paštrića izdanja glagoljskih misala i časoslova u 18. st. su rezultat djelovanja i težnji domaćih, hrvatskih autora koji su tražeci čistoću jezika, ali i univerzalni slavenski jezik proveli u djelo svoje uvjerenje da je to jezik istočnih Slavena, tj. njihov crkvenoslavenski jezik. Tu ideju su zastupali Vicko Zmajević (1670. - 1745), nadbiskup barski i potom zadarski, najznačajnija ličnost crkvenoga života toga vremena na Balkanu,⁹⁶ Matej Karaman⁹⁷ i Matej Sović.⁹⁸ Štoviše ova zadnja dvojica su dugo vremena živjela u Rusiji - Sović je tamo i rođen - i upoznali su u "Moskvi – trećemu Rimu" jezik ruskih liturgijskih knjiga. Bili su uvjereni da je hrvatski crkvenoslavenski jezik iskvaren, te da bi crkvenoslavenski jezik istočnoslavenske redakcije trebao postati jedini književni jezik Hrvata, kako u liturgiji tako i u lijepoj književnosti, te da će taj jezik združiti sve Slavene, nadvladati jezik malih naroda i tako ostvariti slavensko i crkveno jedinstvo.

⁹⁵ Autor nije imao u rukama naslovnicu (original ili presliku) ovoga misala, pa je preuzeo tekst naslovnice iz dostupne literature (A. NAZOR, 2000, 96; DREI SCHRIFTEN-DREI SPRACHEN, 2002, 138).

⁹⁶ V. BABIĆ, 2002; V. BABIĆ, 1 (2005), 207-211; M. BOGOVIĆ, 1982, 111-113.

⁹⁷ V. BABIĆ, 2002, 50-52; M. BOGOVIĆ, 1982, 113.

⁹⁸ M. BOGOVIĆ, 1993, 784-788.

Sl. 6. Breviarium Romanvm – Časoslov rimskij, Rim, 1688. (Inv. br.: 15.945).
Naslovnica.

Tom uvjerenju je prinijelo i nepostojanje primjerene gramatike i rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, ali i školovanje glagoljaškoga klera u zavodima koje osnivaju nadbiskup zadarski Vicko Zmajević godine 1727. ("Seminarium Zmajoillyricum" u Zadru), a otvara ga 1748. njegov nasljednik Matej Karaman⁹⁹ i 1750. splitski biskup Pacifik Bizza¹⁰⁰ (Priko kod Omiša), koji slijedi ideju i djelo svoga predhodnika nadbiskupa Cupillija,¹⁰¹ koji je za glagoljaše iz Poljica osnovao početkom 18. st. ilirsko sjemenište u splitskom predgrađu Lučac.¹⁰² Sović je za pitomce tih učilišta preveo na latinski gramatiku Meletija Smotrickoga (ostala u rukopisu), a Karamanov glagoljsko-ćirilični bukvar tiskan je godine 1739. To izdanje je ponovljeno 1753. pod nazivom "Bukvar slavenskij pismeni Veličajšago učitelja B. Ijeronima stridonskago".¹⁰³

Sredinom 18. st. Propaganda je odlučila tiskati nove liturgijske knjige, jer sa starim nisu bili zadovoljni ni hrvatski glagoljaši, a ni zagovornici jačeg "istočnog slaviziranja" jezika tih knjiga. Po preporuci Vicka Zmajevića Propaganda je povjerila pripremu misala Mateju Karamanu, koji je u suradnji s Matejom Sovićem od 1738. pripremao i 1741. tiskao "Misal rimskij slavenskim jazikom..." u jeziku potpune istočnoslavenske redakcije. Taj misal ima dva dodatka: "Misi svetih pod zapovjediju služimija v nekih mjesteh izvolenijem apostolskim (pro aliquibus locis)" i "Misi svetih pod zapovjediju služimija izvolenijem apostolskim jako delo, novo dopušćenija". Prvi dodatak je tiskan s misalom a drugi (16 listova) je tiskan kasnije (1789.) i nemaju ga svi primjerci misala.¹⁰⁴ Nakon toga su pripremili i "Časoslov rimskij slovenskim jazikom" (brevijar) i "Čini svetih slovenskim jazikom" (Svetački oficij – dio brevijara)¹⁰⁵ koji su tiskani nakon njihove smrti, a koje je godine 1791. ponovno za tisak pripremio rapski biskup Ivan Petar Gocinić (Galzigna)¹⁰⁶ uz suradnju Antona Juranića.¹⁰⁷ I misal iz godine 1741. i časoslov, odnosno oficij iz 1791. su izdanja u istočnoslavenskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika. To izdanje je zadnje izdanje časoslova na glagoljici. Propaganda je godine 1767. tiskala i redigirano izdanje Paštrićeve "Misse za umervšie" iz 1707., a 1788. najvjerojatnije u redakciji Gocinićevoj i "Bukvar slavenskij pismeni Veličajšago Učitelja B. Ijeronima stridonskago" kojemu je za osnovu poslužilo Karamanovo izdanje iz

⁹⁹ J. FUČAK, 1973, 103.

¹⁰⁰ S. KOVAČIĆ, 1989, 799-800.

¹⁰¹ S. KOVAČIĆ, 1989, 754-755.

¹⁰² J. FUČAK, 1973, 103.

¹⁰³ A. NAZOR, 2000, 97.

¹⁰⁴ A. NAZOR, 2000, 97.

¹⁰⁵ M. BOGOVIĆ, 1993, 783-792.

¹⁰⁶ P. ČOŠKOVIĆ, 1998, 564-565.

¹⁰⁷ A. KRUMING, 1985, 135-136.

1753.¹⁰⁸ Nestašica glagoljskih liturgijskih knjiga je i dalje velika. Senjski i modruški biskup Ivan Antun de Benzoni¹⁰⁹ donosi iz Rima mnoge knjige, a među njima i glagoljske liturgijske knjige, koje je dobio od Propagande i dijeli ih kleru.¹¹⁰ Također je pooštrio upotrebu tih glagoljskih liturgijskih knjiga i odredio da se nakon smrti pojedinoga posjednika knjige nasljeđuju između rođaka, ili bi se vratile Crkvi i dale drugim svećenicima.¹¹¹ Tako se u vizitacijama biskupa sredine 18. st. nalaze i podatci o svećenicima glagoljašima u Senju koji posjeduju vlastite, glagoljske misale i časoslove¹¹². Međutim, Karaman - Sovićeva izdanja nisu u Hrvata – glagoljaša prihvaćena zbog nerazumljivosti tekstova,¹¹³ štoviše dolazi do otvorene pobune, odbacivanja tih knjiga.¹¹⁴ Zbog nedostatka starih i odbacivanja novih jako istočnoslaviziranih misala i časoslova dolazi do sve jačeg prodora narodnoga, hrvatskoga govornoga jezika u bogoslužje ponajviše preko sve više korištenih lekcionara na hrvatskome jeziku otisnutih latinicom, a koje narod jednostavno naziva *Schiavetto*, ponašeno *Šćavet* ili *Slavet*.¹¹⁵ Tako je i praksa uporabe narodnoga jezika u pojedinim djelovima bogoslužja dobila naziv *šćavet* ili *slavet*. Glagoljica je time postupno izbačena iz uporabe, posebno u senjsko-modruškoj biskupiji i težište se u potpunosti prenosi na latinicu.¹¹⁶

U Knjižnici su nađena dva (2) primjerka Misala iz godine 1741. kao i dva (2) primjerka izvadaka iz Misala (Čini Misse i Misi za umršee) tiskanih u Rimu u Karamanovoj redakciji.

MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate jussu SS. D. N. Papae URBANI OCTAVI editum – MISAL RIMSKIĀ slavenskim jezikom poveljenijem p.g.n. papi URBANA OSMAGO izdan ROMAE, MDCCXLI. Typis, & impensis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide: Superiorum Facultate, dimenzije: 28,0 x 22,0 cm. Papir različite debljine i teksture, tekst u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

¹⁰⁸ A. NAZOR, 2000, 98; DREI SCHRIFTEN-DREI SPRACHEN, 2002, 139.

¹⁰⁹ J. BURIC, 2002, 9-16.

¹¹⁰ M. SLADOVIĆ, 1856 (2003), 119–120.

¹¹¹ Š. DEMO, 2007, 45.

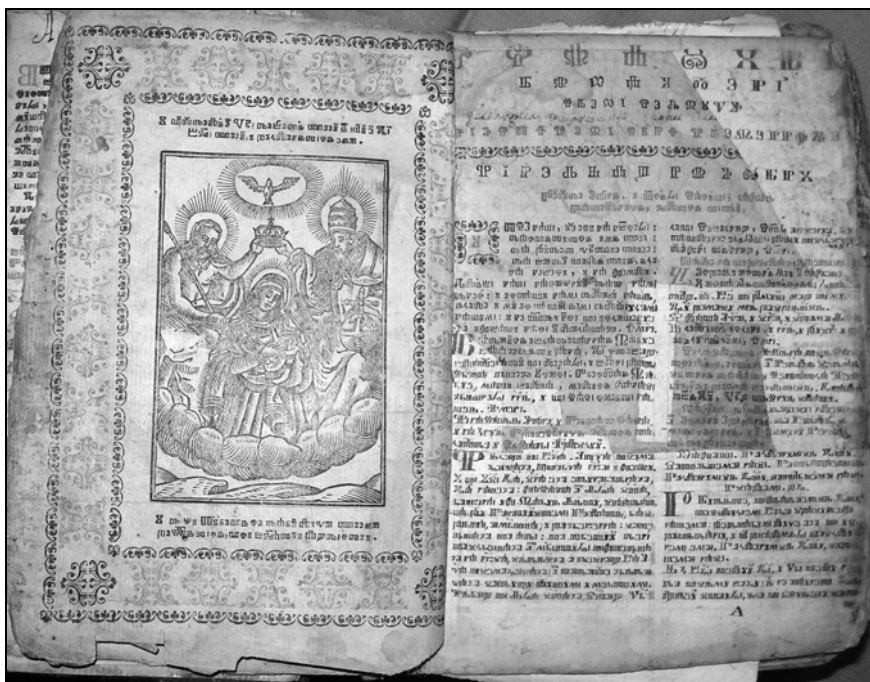
¹¹² *Ibidem*, 109, 113, 117, 171, 199, 209, 229, 233.

¹¹³ J. FUČAK, 1975, 120-123.

¹¹⁴ Tako skupina senjskih svećenika moli 1768. godine Propagandu da ne prihvati Matiju Sovića za priređivača glagoljskoga brevijara, jer je on "učenik zadarskoga nadbiskupa (Karamana, opaska M.B.), moskovskoga je podrijetla, i on će zacijelo u djelo unijeti iste greške koje je rečeni nadbiskup, iz neke lakoumnosti i pod izlikom učenosti, uveo u slavonski misal." M. BOGOVIĆ, 1998, 119.

¹¹⁵ J. FUČAK, 1975, 127-137.

¹¹⁶ O tome najbolje svjedoči rukopisni hrvatski (čakavica) – staroslavenski (šćavet) misal, koji se je koristio krajem 18. i početkom 19. st. u senjskoj katedrali, a danas se čuva, odnosno izložen je na Izložbi u Sakralnoj baštini u Senju.

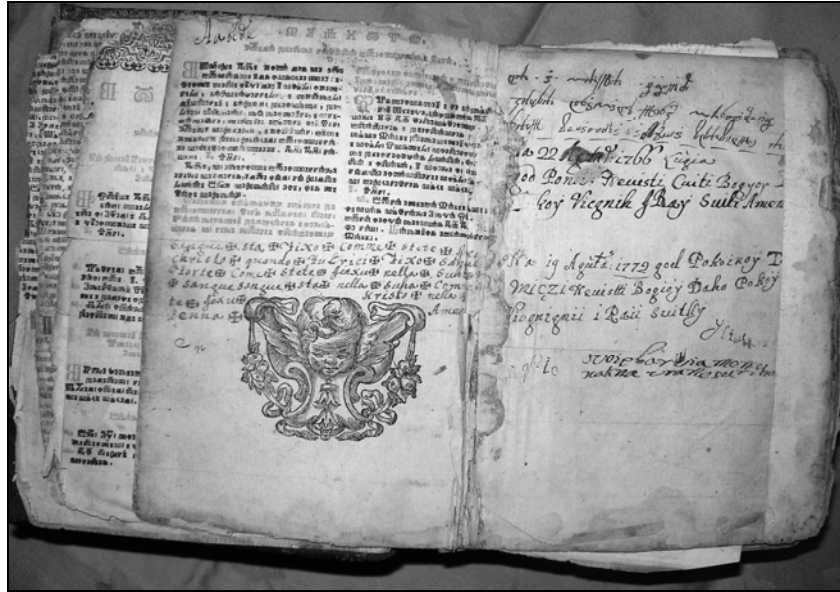

Sl. 7. Breviarivm Romanvm – Časoslov rimskij, Rim, 1688. (bez inv. br.).
 Grafika: "Krunjenje B.D. Marije" i početak Psaltira.

Inv. br.: 15.724, 352 lista, 704 stranica: 70 + 2 (grafika: "Navještenje") + 195 + 1 (grafika: "Isus u Getsemanskom vrtu") + 300 + CXXXIV + 2. Numeracija stranica je: 195 stranica glagoljska, 70 + 300 stranica arapska, a 134 stranice latinična. Osim spomenutih grafika u ovome primjerku misala nalazi se na stranici 46 (od ukupno 300) grafika: "Raspeće". Na kraju misala su dvije stranice sa ispravcima. Misal sadrži oba dodatka ("Missy svetyh Iz godine 1741. i iz godine 1789."), što znači da je sve to kasnije uvezano, tj. iza 1789. Korice su karton obučen u platno, najvjerojatnije iz kraja 19. st. Na unutarnjoj strani korica je naljepnica knjigovežnice H. Lusteru u Senju¹¹⁷ i rukopisni tekst glagoljicom: "*Pop Osif Snidaršić, vlasnik missala sego, 1865.*"¹¹⁸ Na hrptu uveza zlatotiskom je ispisan tekst krupnijim slovima: "*Missale Romanum Glagolitikum*". Ovaj primjerak je posebno dobro očuvan.

¹¹⁷ Knjigovežnica, knjižara i kasnije (od 1874.) tiskara Huberta Lusteru u Senju (kasnije su stari Senjani svaku tiskaru zvali "Lusterija") djelovala je od 1865. do 1895. (A. GLAVIČIĆ, 1975, 142).

¹¹⁸ M. BOGOVIĆ, 1999, 192-194.

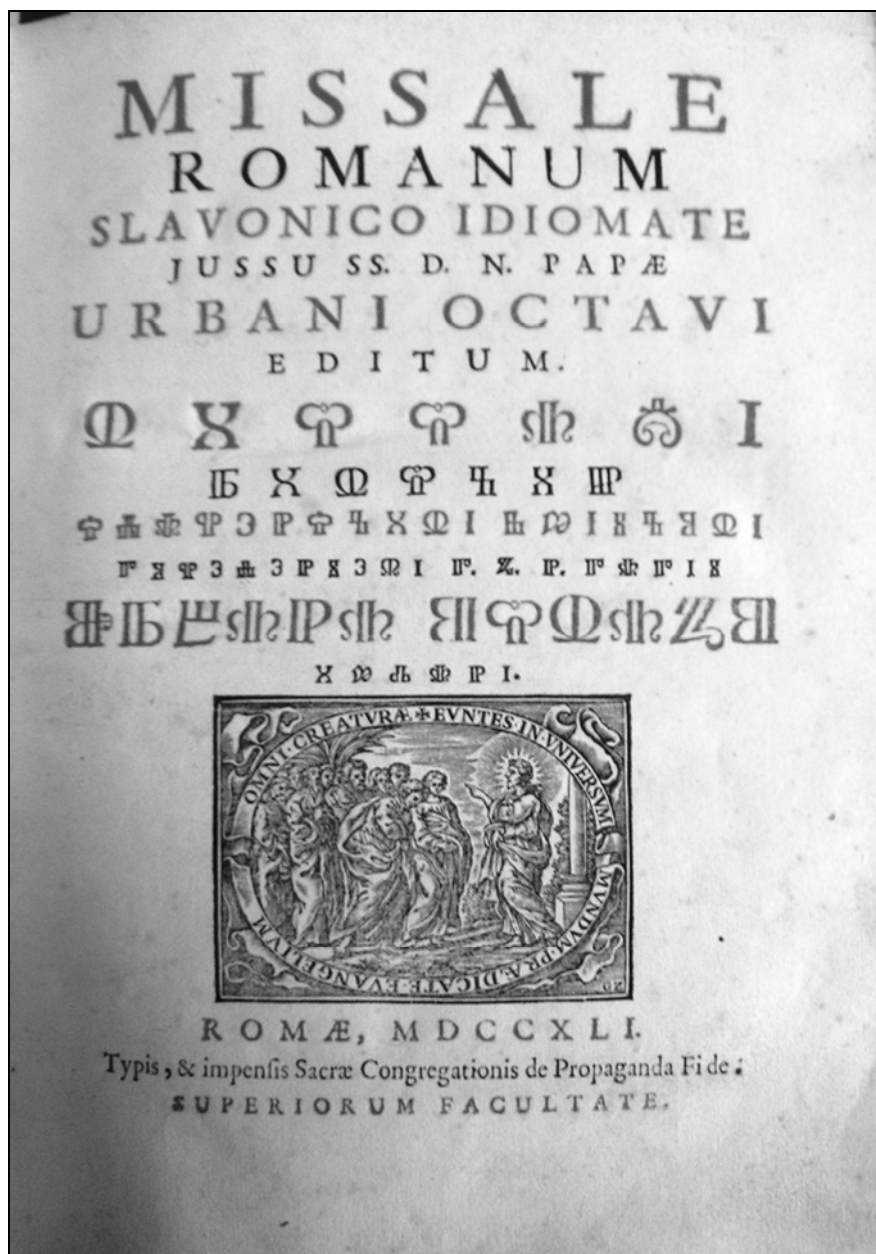

Sl. 8. Breviarium Romanum - Časoslov rimskij, Rim, 1688. (bez Inv. br.).
Rukopisni zapisi latinicom i glagoljicom.

Inv. br.: 15.795, 70 + 2 (grafika: "Navještenje") + 195 + 1 (grafika: "Isus u Getsemanskom vrtu") + 300 + CXXXIV + 2), Numeracija stranica je: 195 stranica glagoljska, 70 + 300 stranica arapskim brojevima, a 134 stranice latinična. U ovom primjerku misala osim navedenih grafika na stranici 46 (od ukupno 300), nalazi se i originalno tiskana s misalom god., što znači da je sve to kasnije uvezano, tj. iza godine 1789. Na kraju misala je grafika: "Raspeće". Misal sadrži oba dodatka ("Missy svetyh..." iz 1741. i iz 1789.), što znači da je sve kasnije uvezano, tj. iza 1789. Na kraju misala su dvije stranice s ispravicima. Korice su karton obučen u platno, najvjerojatnije iz kraja 19. st.

Na unutarnjoj strani korica je naljepnica knjigovežnice H. Lusteru u Senju. Na crnome hrptu uveza zlatotiskom je ispisan tekst krupnijim slovima: "*Missale Romanum Glagoliticum*". Rukopisni tekst na prednaslovnici govori da je ovaj misal godine 1939. bio vlasništvo Župne crkve u Hreljinu. Na toj prednaslovnici je tehnikom suhoga žiga utisnut je u ovalnome okviru s malim biljnim ornamentom tekst: "*Ivan Urpani, župnik*".¹¹⁹ Ovaj primjerak misala je u dobrome stanju i potpuno je cjelovit.

¹¹⁹ Ivan Urpani (Bakar 1830.-1918.), svećenik i kanonik u Bakru. Bio je i župnik u Hreljinu. (M. BOGOVIĆ, 1999, 76.)

Sl. 9. Missale Romanum - Misal rimskij, Rim, 1741. (Inv. br.: 15.795). Naslovnica.

Sl. 10. Missale Romanum - Misal rimskij, Rim, 1741. (Inv. br.: 15.795).
Grafika: "Isus u Getsemanskom vrtu".

MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate jussu SS. D. N. Papae URBANI OCTAVI editum – MISAL RIMSKIĀ slavenskim jezikom poveljenijem p.g.n. papi URBANA OSMAGO izdan ROMAE, MDCCXLI. Typis, & impensis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide: Superiorum Facultate, IZVADAK, dimenzije 28,0 x 21,0 cm. Papir je različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojan: crno i crveno.

Inv. br.: 15.721, izvadak je iz misala, tj. skraćeni misal za određenu namjenu (Missi za umerršie). Naslovnica je potpuno identična naslovnici misala iz godine 1741. Ima 36 listova, ukupno 62 + 10 + ½ stranica (1 stupac sa 85. stranice je nalijepljen na poseban list). Nedostaje 7 listova + ½ stranica iz kompletne mise za mrtve, koja se nalazi u misalu iz 1741. Uvez je iz sredine 19. st. Korice su karton umotan u kožu. Na prednjoj korici tehnikom zlatotiska utisnut križ u okviru. Ovaj primjerak je u dobrome stanju.

Inv. br.: 15.723, skraćeni je misal. Bez naslovnice je. Ima 42 lista, ukupno 83 stranice. Mogu se zamijetiti sljedeće cjeline: "Pred..." (63-70) + "Čin Missi" (1-38) + "Predslovie" (39-56). U vrlo lošem je stanju, djelomično oštećen od vlage. Listovi su djelomično oštećeni, jer im nedostaju manji dijelovi. Uvez je iz sredine 19. st. i oštećen je od vlage. Na prednjoj crnoj kožnatoj korici je zlatotiskom otisnut filigranski razveden križ u zlatnome također raskošnom okviru. Na unutarnjoj strani prednje korice nalazi se slabo čitljiv tekst ispisan krasopisom njemačkim jezikom i goticom.¹²⁰ Dolazi iz grada Bakra, što se daje zaključiti prema rukopisnome zapisu na papiriću nađenom među stranicama ovoga primjerka.

U Knjižnici je sačuvano osam (8) primjeraka časoslova iz godine 1791.

BREVIARIUM ROMANUM Slavonico idiomate iussu SS. D. N. PAPAE PII SEXTI editum in duas anni partes divisum. PARS AESTIVA A Dominica Trinitatis usque ad Dominicam primam Adventus – ČASOSLOV RIMSKIĀ slavenskim jezikom poveljenijem p.g.n. papi PIA ŠESTAGO izdan na dvje ljeta častje razdjelen. ČAST L'JETNAJE ot Nedjel'je Troicje daže do Nedjel'je pervije Prišestvije. ROMAE MDCCXCI, Typis, et Impensis Sac. Congregationis de Propaganda Fide. Superiorum Facultate. Papir različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.: 15.942, dimenzije: 23,0 x 15,5 cm, 741 list, 1.482 stranice: 1160 + 240 + 82. Meki uvez, raspadnuto. Neki listovi uopće nisu razrezani. Na naslovnici je zelenom tintom pečat s tekstom: "*Sbor duhovne mladeži u Senju*".¹²¹

¹²⁰ "...Depositorier Aušweis 11. 1862. godine...".

¹²¹ Organizacije bogoslova senjskoga sjemeništa koja je djelovala pri Sjemeništu i visokom teološkom učilištu u Senju (1846.-1940.) (M. BOGOVIĆ, 1999, 109-115.)

Inv. br.: 15.947, dimenzije: 22,0 x 15,0 cm, 774 lista, 1.547 stranica: 88 + 2 + 1160 + 256 + 36 + 3. Papir različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno. Uvez je najvjerojatnije iz sredine 19. st.: kartonski tvrdi tamnosmeđi s pregovanim raskošnim ornamentom. Na hrptu zlatotiskom: "*Breviarium Romanum Pars Aestiva*".

Inv. Br.: 15.948, dimenzije: 21,5 x 14,5 cm, 735 listova, 1.469 stranica: 36 + 1120 + 278 + 35. Uvez je najvjerojatnije iz sredine 19. st.: tamnosmeđi tvrdi karton s pregovanim raskošnim ornamentom. Na hrptu je zlatotiskom: "*Časoslov rimski od Nedjelje Trojice do Nedjelje prve prišastija*".

Inv. br.: 15.949, dimenzije: 22,0 x 15,0 cm, 774 lista, 1.547 stranica: 88 + 1160 + 278 + 21. Uvez je kartonski tvrdi, najvjerojatnije iz sredine 19. st. U sredini korice je zlatotiskom u bogatom dvostrukom lepršavom okviru utisnut grb senjsko-modruškog biskupa Venceslava Šoića,¹²² pa se može pretpostaviti da je ovaj časoslov bio njegovo vlasništvo.

BREVIARIUM ROMANUM Slavonico idiomate iussu SS. D. N. PAPAЕ PII SEXTI editum in duas anni partes divisum.. PARS HIEMALIS A Dominica prima Adventus usque ad Dominicam Trinitatis. – ČASOSLOV RIMSKIĀ slavenskim jezikom povel'jenijem p.g.n. papi PIA ŠESTAGO izdan na dvje l'jeta častje razdjelen. ČAST ZIMOVAJE ot Nedjel'je pervije Prišestvije daže do Nedjel'je Troicje. ROMAЕ MDCCXCI. Typis et Impensis Sac. Congregationis de Propaganda Fide, Superiorum Facultate. Papir različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.: 15.943, dimenzije: 23 x 16 cm, 734 lista, 1.467 stranica: 36 + 1120 + 278 + 33, Meki uvez, raspadnuto. Neke stranice nisu uopće razrezane. Na naslovnici je zelenom tintom pečat Zbora duhovne mladeži u Senju. Na koricama knjige rukom zapisano: "*Ex libris: D. Štiglić S. Girolamo a Ripetta*".¹²³

Inv. br.: 15.946, dimenzije: 22 x 15 cm, 718 listova, 1.435 stranica: 36 + 1120 + 278 + 1. Uvez je najvjerojatnije iz sredine 19. st.: tamnosmeđi karton s pregovanim raskošnim ornamentom. Na hrptu je zlatotiskom tekst: "*Pars Hiemalis*".

¹²² Grb se sastoji od kartuše s likom sv. Andrije koji u ruci drži "Andrijin" križ, a nad kartušom je biskupski šešir. Venceslav Šoić (Bakar 1814.-1891.), župnik u Bakru (1844.-1858.), pomoćni biskup (1858.-1869.) i senjsko - modruški biskup (1869.-1875.). Izgradio je u Bakru (1850.-1853.) župnu crkvu sv. Andrije, najveću u združenim biskupijama. (M. BOGOVIĆ, 1999, 194-195.)

¹²³ Dr. Martin Štiglić (Praputnjak 1837. – Zagreb 1914.), teolog, profesor i pisac. Godine 1866. postao je kanonikom zbornoga kaptola Sv. Jeronima u Rimu. Već 1867. zbog nemira vraća se u Senj. (M. BOGOVIĆ, 1999, 195-196.)

OFFICIA SANCTORUM Slavonico idiomate recitanda de praecepto ex indulto apostolico in aliquibus locis - ČINI SVJETIH slovenskim jezikom glagolemij pod zapovjediju izvolenijem apostolskim v n'jekih mjesteh. ROMAE MDCCXCI, Typis, et impensis Sac. Congregationis de Propaganda Fide, Superiorum Facultate, dimenzije: 22 x 14,5 cm, 270 stranica. Papir različite debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.: 15.941. Uvez je najvjerojatnije iz sredine 19. st.: tvrdi karton umotan u platno. U sredini korica je zlatotiskom u bogatom dvostrukom lepršavom okviru utisnut grb senjsko-modruškog biskupa Vjenceslava Šoića, pa se može pretpostaviti da je to bilo njegovo vlasništvo. Na hrptu je zlatotiskom ispisano: "*Časoslov rimski Čini svetih u n'jekih mjestih*".

Inv. br.: 15.950. Uvez je najvjerojatnije iz sredine 19. st.: glatki kartonski tvrdi uvez. U sredini korica je zlatotiskom utisnut grb senjsko-modruškog biskupa Vjenceslava Šoića, pa se može pretpostaviti da je taj časoslov bio njegovo vlasništvo. Na hrptu je zlatotiskom ispisano "*Officia sacrorum*".

Glagoljska liturgijska izdanja 19. i 20. st.

Iako se u senjskoj katedrali i u riječkoj zbrojnoj crkvi početkom 19. st. glagoljalo,¹²⁴ ipak je prva polovica toga stoljeća usprkos protivljenju Propagande obilježena upotrebom ščaveta u bogoslužju,¹²⁵ ali i borbom za opstanak glagoljice posebno u onim područjima koja su bila jače izložena jakim nasrtajima probuđenoga talijanskog nacionalizma i iridentizma.¹²⁶ I dok neprijatelji staroslavenskoga jezika i glagoljice optužuju glagoljaše za uporabu narodnoga jezika u bogoslužju, Sveta Stolica se vraća na pozicije nekadašnjih Propagandinih nastojanja zadobivanja jačega povjerenja slavenskih naroda, ali se istodobno ne želi zamjeriti Austriji, odnosno Austro-Ugarskoj u čijem sastavu su živjeli brojni slavenski narodi.¹²⁷ Problem korištenja glagoljice i staroslavenskoga jezika u bogoslužju rješava se ne samo na relaciji episkopat - Sveta Stolica vodeći računa o pastoralnim potrebama dotičnih naroda već i na političkoj razini koristeći diplomatske odnose Svete Stolice i Austrije, Italije, Crne Gore, pa i Rusije, što dodatno opterećuje situaciju i zamagljuje cjelokupnu sliku.¹²⁸

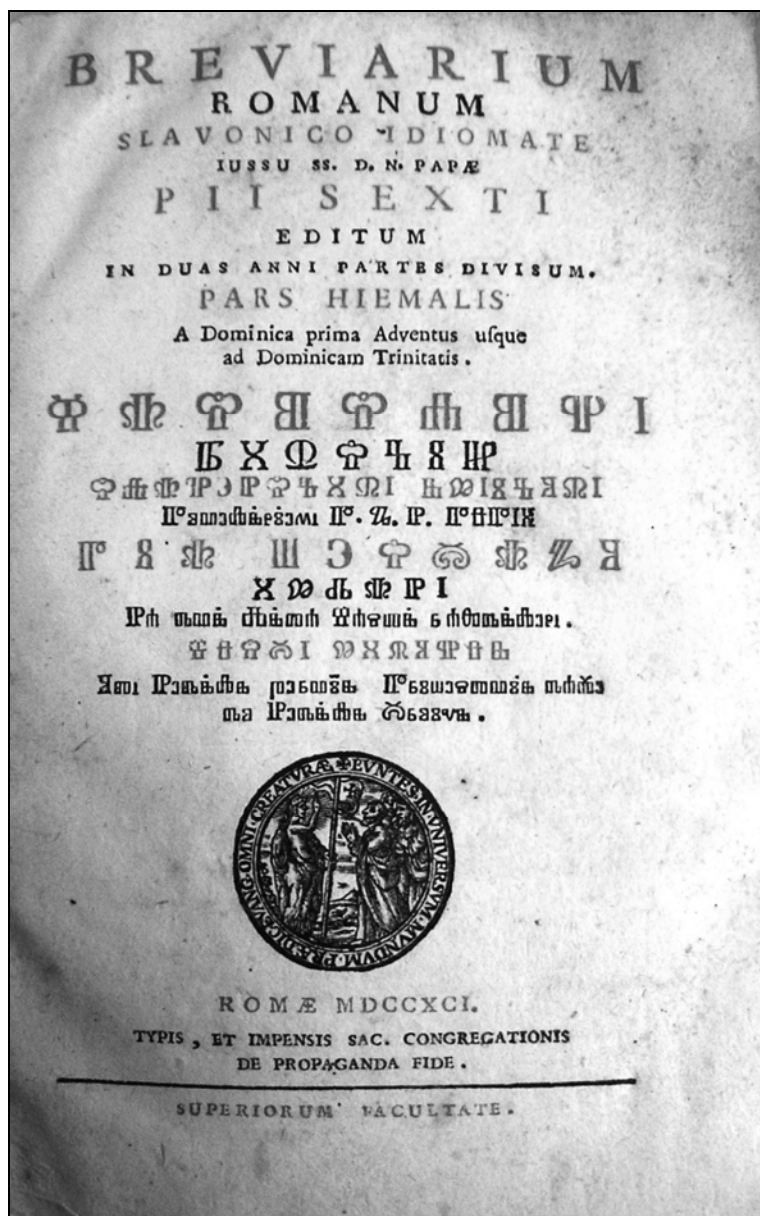
¹²⁴ O tome svjedoči paški patricij Marko Lauro Ruić. (M. BOGOVIĆ, 1998, 119.)

¹²⁵ Senjski i modruški biskup Ivan Krstitelj Ježić početkom 19. stoljeća tiska u Rijeci dva izdanja Epistola i evanđelja na ščavetu, koja se rabe u njegovim biskupijama i šire.

¹²⁶ Slučaj pokušaja uklanjanja staroslavenskoga iz bogoslužja u Malome Lošinju godine 1801. (M. BOGOVIĆ, 1998, 120.)

¹²⁷ J. FUČAK, 1975, 137-150.

¹²⁸ J. FUČAK, 1975, 122-124.

Sl. 11. Breviarium romanum... Pars Hiemalis – Časoslov rimskij Čast Zimovaje, Rim, 1791. (Inv. br.: 15.948). Naslovnica.

Konačno napuštanje glagoljskih časoslova u senjskoj katedrali dogodilo se je godine 1825., a misala 1830., iako su još poneki stariji kanonici i dalje molili časoslov iz glagoljskih časoslova. Neki su se još 1882. koristili glagoljskim misalima, dok je većina koristila šćavet.¹²⁹ Senjsko-modruški biskupi, stoljećima glagoljaši sada imaju različite poglede na pitanje staroslavenskoga i glagoljice u bogoslužju. Biskup Mirko barun Ožegović (1833. - 1869.)¹³⁰ želi u bogoslužju staroslavenski jezik, ali ne i glagoljicu, koju želi zamijeniti latinicom. Njegov nasljednik Venceslav Šoić, inače profesor staroslavenskoga na senjskoj Bogosloviji¹³¹ promiče uporabu staroslavenskoga i glagoljice u bogoslužju u svojim biskupijama i nastoji u Rimu i u Hrvatskoj da se tiskaju novi glagoljski misali. Istodobno ne namjerava dokinuti šćavet.¹³² Ono što nije uspjelo biskupu Šoiću,¹³³ koji je ponikao iz glagoljaškoga okruženja, uspjelo je tradicijom ne glagoljašu Jurju Posilović,¹³⁴ senjskom i modruškome biskupu. Iako je godine 1880. u Rijeci tiskano još jedno izdanje Šćaveta, ipak staroslavenski jezik i glagoljica doživljavaju svoju renesansu, posebno u ovim biskupijama. Nakon sklapanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore godine 1886. nastaju povoljne okolnosti da se glagoljski misali koji bi bili namijenjeni katolicima u tim krajevima upotrijebe i u hrvatskim biskupijama.¹³⁵ Tako je nastojanjem domaćih glagoljaša i uz potporu pape Leona (Lava) XIII. tiskan staroslavenski hrvatske redakcije misal na glagoljici. Taj posao je obavio Dragutin Anton Parčić (1832. – 1902.),¹³⁶ kanonik Ilirskoga zavoda Svetoga Jeronima u Rimu, koji je proistekao iz glagoljaškoga Vrbnika i odgajan kao franjevac – trećoredac u glagoljaškoj školi u samostanu na Glavotoku. Parčić, koji je već imao veliko poznavanje hrvatske glagoljske baštine, kao i zavidno tiskarsko iskustvo, prihvatio se opsežnoga posla pripreme i tiskanja misala na jeziku razumljivom hrvatskim glagoljašima. Prije svoga kapitalnoga pothvata - tiskanja Misala iz godine 1893.

¹²⁹ J. FUČAK, 1975, 122.

¹³⁰ M. BOGOVIĆ, 1990, 249-260.

¹³¹ Visoko teološko učilište osnovao je senjsko-modruški biskup Ivan Krstitelj Ježić godine 1806. u zgradi franjevačkog samostana u Senju. Djelovalo je s prekidima sve do 1940. (M. BOGOVIĆ, 1999, 22-108.)

¹³² J. FUČAK, 1975, 124-125.

¹³³ Biskup Šoić je nakon što je odstupio iz biskupske službe objavio je 1882. "*Razpravu ob obstojećoj porabi staroslovenskog ili glagoljskog jezika pri vršenju svete mise po obredu rimokatoličkom u sdruženih biskupijah Senjskoj i Modruškoj*" u kojoj se zauzeo za staroslavenski jezik i glagoljicu u bogoslužju i izjasnio se protiv prakse narodnoga jezika, tj. šćaveta. (M. BOGOVIĆ, 1999, 22-108.)

¹³⁴ Juraj Posilović (1834.-1914.), zagrebački kanonik i profesor, senjsko-modruški biskup (1876.-1894.), a potom i zagrebački nadbiskup (1894.-1914.).

¹³⁵ J. FUČAK, 1975, 124-126.

¹³⁶ M. BOLONIĆ, 1965, 6- 8; A. BADURINA, 1993, 17-18.

Parčić je objavio u vlastitoj nakladi i tiskari sljedeća izdanja: "Misa za umrvše" (Galevac, 1860.), "Čin i Pravilo Mise" (1881), "Mrtvački misal, Prilog rimskom misalu slovenskim jezikom" (1882.). U Rimu je Parčić ne samo pripremio već i u tiskari Propagande izradio slova i tiskao "Rimski misal slavenskim jezikom" godine 1893., (dijelom dotiskan i 1894.).¹³⁷ To izdanje misala je ponovljeno godine 1896. i posmrtno 1905. u izdanju Josipa Vajsa.¹³⁸ Parčić je još tiskao i neka glagoljska izdanja od kojih je vrijedno spomenuti "Mali Azbukvar", priručnik za pravilno čitanje glagoljice (1893.)¹³⁹ s tekstovima i jezikom zasnovanim na hrvatskoj glagoljaškoj tradiciji. Misali su distribuirani direktno iz Rima preko Propagandine knjižare, gdje je prodano oko 400 primjeraka¹⁴⁰ ili preko posrednika u Hrvatskoj¹⁴¹ i Dalmaciji¹⁴² na šire hrvatsko nacionalno područje.¹⁴³ U tadašnju Crnu Goru izgleda da nije stigao ni jedan primjerak misala. Jedan posebno ukrašeni misal darovao je ruskome caru Aleksandru barski nadbiskup Šimun Milinović. U Hrvatskoj je sačuvano dosta Parčićevih misala koji predstavljaju ne samo veliku dokumentacijsku,¹⁴⁴ već i umjetničku vrijednost, a protekom vremena postaje i bibliofilska rijetkost.¹⁴⁵ Na području današnje Crne Gore u Boki kotorskoj, u župi Škaljari¹⁴⁶ postoje i danas dva Parčićeva Misala:¹⁴⁷ jedan primjerak iz godine 1893. od uporabe dosta oštećenih korica i jedan primjerak (kožni uvez i raskošni metalni okov) iz 1905.¹⁴⁸

¹³⁷ V. BABIĆ, 2000, 53-55; A. BADURINA, 3, 1993, 17- 20.

¹³⁸ A. PANTELIĆ, 1957, 19; J. VAJS, 1960, 141-144.

¹³⁹ M. BOLONIĆ, 1965, 6- 20.

¹⁴⁰ F. VELČIĆ, 3 (1993), 131.

¹⁴¹ Knjižara i knjigovežnica Hubert Luster u Senju, o čemu svjedoče naljepnice na misalima.

¹⁴² Knjižar Nani u Zadru, koji je u listopadu godine 1893. prodao 55 primjeraka (F. VELČIĆ, 3 (1993), 131).

¹⁴³ Na području senjsko-modruške biskupije je prodano oko 100 primjeraka (F. VELČIĆ, 3 (1993) 132), odnosno 150 primjeraka (A. NAZOR, 3 (1993.) 114).

¹⁴⁴ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu do nedavno nije imala u svome fondu niti jedan primjerak Parčićeva misala. Na zamolbu akad. Nazor gospičko-senjski biskup dr. Mile Bogović darovao je ovoj ustanovi po jedan primjerak svakoga izdanja Parčićeva misala.

¹⁴⁵ A. NAZOR, 3 (1993) 115-118.

¹⁴⁶ U Parčićevo vrijeme Kotorska biskupija nije bila u Crnoj Gori, već u Dalmaciji, tj. u Austriji. Misal iz godine 1893. je dar dr. A. Verone, općinskoga liječnika župniku u Škaljarima, kao što se to vidi iz rukopisne posvete i njegova pečata na naslovnici Misala. Župa Škaljari je danas sastavni dio gradskoga centra Kotora.

¹⁴⁷ Zahvaljujući dobroti biskupa kotorskoga mons. Ilije Janjića i generalnog vikara kotorske biskupije mons. Antona Belana autor je za vrijeme posjeta Kotoru početkom listopada 2008. držao te misale u svojim rukama i snimio ih.

¹⁴⁸ A. BELAN, 2005, 14.

Početkom 20. st. težište glagoljske liturgijske djelatnosti prenosi se na otok Krk, gdje krčki biskup Antun Mahnić osniva godine 1902. Staroslavensku akademiju.¹⁴⁹ Njegov najbliži suradnik na tome poslu je češki svećenik Josip Vajs, duša Staroslavenske akademije u Krku.¹⁵⁰ Osim što je godine 1905. tiskao treće izdanje Parčičeva misala, Vajs je objavio i glagoljske mise koje je također 1905. tiskao u Pragu,¹⁵¹ priredio je kao krčko izdanje i 1907. tiskao u Pragu, *Vesperal rimsko-slovenski*,¹⁵² a 1914. objavio je u Rimu *Penije rimskago misala*.¹⁵³ Nakon smrti biskupa Mahnića godine 1920. Vajs nastavlja djelovati u Pragu, gdje je već 1919. tiskao u tiskari "Politika": *Misse Solemnes.... (Misi slavnije o Bl. Marii djevi i za umršeje...)*.¹⁵⁴ Godine 1920. tiska u Pragu *Slovenski Psaltir*,¹⁵⁵ a 1922. i *Službenik (Čin i pravilo mši...)*.¹⁵⁶ Samo 22 godine nakon trećega izdanja Parčičeva glagoljskoga misala, zadnjega glagoljskoga misala uopće, glagoljica nestaje iz bogoslužnih knjiga, kada Josip Vajs godine 1927. tiska Parčičev misal na latinici.¹⁵⁷ Međutim i u tome izdanju je tekst cijeli misni kanon (*Canon Missae*) dan glagoljicom i latinicom.

U Knjižnici se nalazi devet (9) primjeraka izdanja Parčičeva misala iz 1893. god.:

RIMSKI MISAL slavenskim jezikom PRESV. G. N. URBANA PAPI VIII poveljjenijem izdan - MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate ex decreto sancrosancti Concilli Tridentini restitutum S. PII V PONTIFICIS MAXIMI jussu editum CLEMENTIS VIII, URBANI VIII et LEONIS XIII auctoritate

¹⁴⁹ A. BOZANIĆ, 2004, 21-22.

¹⁵⁰ A. NAZOR, 1996, 300-303.

¹⁵¹ Puni naslov: Tri glagolske mise. Preudesio prema tradicijskom koralu Josip Vajs, svećenik. U Krku 1905. Rijeno u Zl. Pragu kod Belskoga. (A. PANTELIĆ, 1957, 19.)

¹⁵² Puni naslov: *Vesperal rimsko-slovenski, Večernje na Nedelje i Svetce po vse leto, po crkvenim knjigam glagolskim. S priloženim Jutrn i Časov velih blagdan i drugih molitav. Krk. Rashodi Staroslovenske Akademije 1907. Štampan u A. Wiesnera v Zl. Praze (5)+XVI+344+(104) str.* (A. PANTELIĆ, 1957, 19.)

¹⁵³ Puni naslov: *Penije Rimskago Misala po izdanju Vatikanskomu. V Rime 1914. Tipi Vatikanskimi. Publicationes Academiae Paleoslavicae Veglensis.* (A. PANTELIĆ, 1957, 18.)

¹⁵⁴ Puni naslov: *MISSAE SOLEMNES nec non de Beata et de Requiem votivae e Missali Romano Slavonico (Misi slavnije o Bl. Marii djevi i za umršeje obetnije slovenskim jezikom (Operum Academiae Velehradensis tomus VI.)V Praze 1919. Sumptibus Academiae Velehradensis, Typis soc. Typogr. "Politika", str.68, 4⁰* (A. PANTELIĆ, 1957, 19.)

¹⁵⁵ Puni naslov: *Slovenski psaltir. Psalterii Paleoslovenici Quinquagena prima. E melioribus codicibus croatico-glagoliticis in usum glagolitarum edidit J.V. Praeae 1920. 4⁰* (A. PANTELIĆ, 1957, 18.)

¹⁵⁶ Puni naslov: *Službenik. Čin i pravilo mši misala rimskago slovenskym jazykom i mša svatcem vlašću češkago. Nakladem Društva pratel studia. 1922. Opus 28,48 str.* (A. PANTELIĆ, 1957, 19.)

¹⁵⁷ V. BABIĆ, 2000, 55; A. PANTELIĆ, 1957, 19.

recognitum, ROMAE, Ex Typographia Polyglotta S. Congr. de Propaganda Fide - MDCCCXCIII. Papir ujednačene debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

In. br.: 15.730, dimenzije: 30,5 x 23,5 cm, 802 stranice: Slika u boji¹⁵⁸ + 2 + LVI + 5 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Silazak Duha Svetoga", "Navještenje")¹⁵⁹ + 544 + (170) + V + Imp + Dodatak (17). Uvez je tvrdi karton u tamnoj koži, zlatotiskom utisnut veliki križ uokviren također bogatim zlatnim ornamentom.

In. br.: 15.789, dimenzije: 32,5 x 24,5 cm, 802 stranice: Slika u boji + 2 + LVI + 5 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Silazak Duha Svetoga", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp + Dodatak (17). Uvez je tvrdi karton u crvenoj koži, zlatotiskom utisnuti ukrasi: na sredini korica križ u ornamentnom okviru, okov na uglovima korica i metalna kopča. Na hrptu zlatotiskom napisano: "*Rimski misal slovenski*".

Inv. br.: 15.791, dimenzije: 30,5 x 24,5 cm, 802 stranice: Slika u boji + 2 + LVI + 5 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Silazak Duha Svetoga", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp + Dodatak (17). Uvez crni tvrdi karton. Na unutarnjoj strani prednje korice napisano rukom: "*Biskupsko sjemenište*".

Inv.br.:15.970, dimenzije: 32,5 x 24,5 cm, 802 stranice: Slika u boji + 2 + LVI + 5 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Silazak Duha Svetoga", "Navještenje") + 544 + (182) + V + Imp + Dodatak (4 stranice: V prazdniki + Sveti Ćiril i Metod). Uvez tvrdi karton u crvenoj pregovanoj koži. Na koricama s vanjske strane pregovani križ i bogati ornament u zlatotisku, metalni okov na uglovima i metalna kopča. Na unutarnjoj strani korica rukom napisano: "*Ivan Starčević*".¹⁶⁰

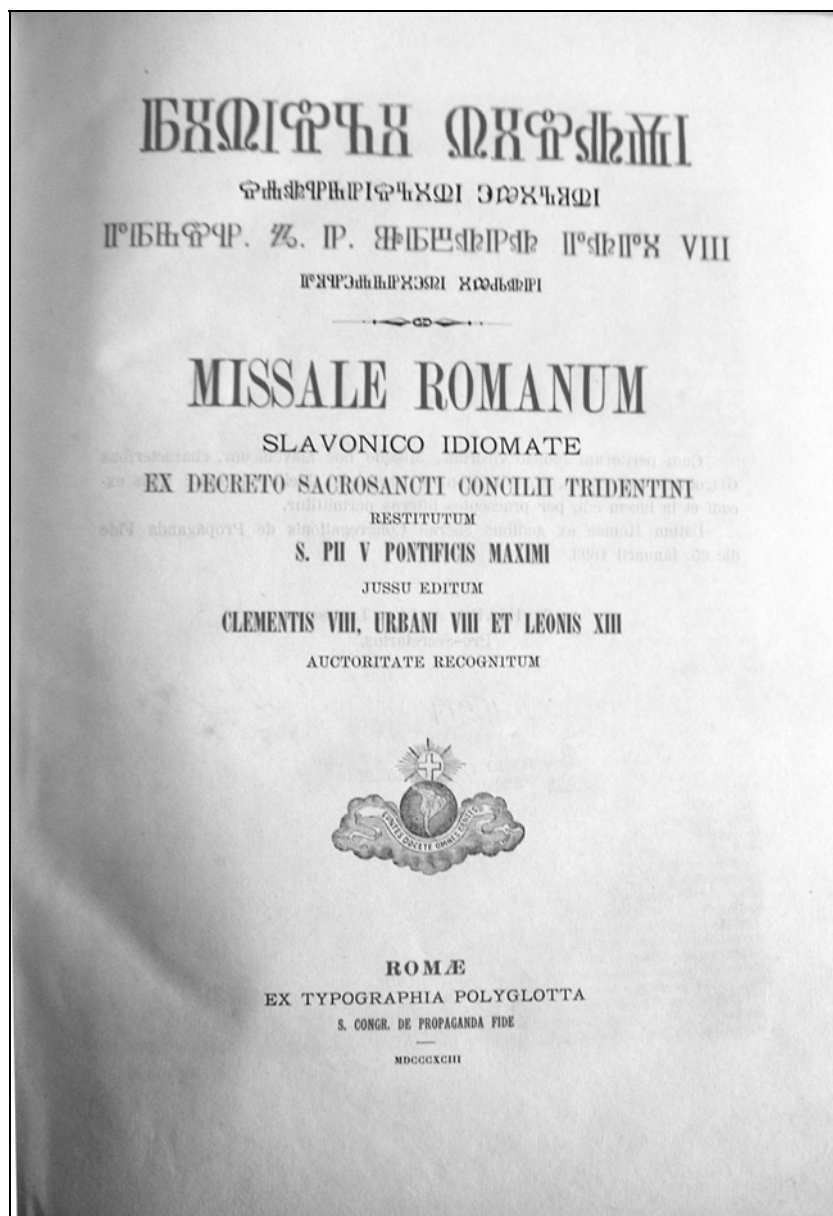
Inv.br.:15.979, dimenzije: 32,5 x 24,5 cm, 778 stranica: 2 + XLIV + 4 grafike ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp + Dodatak (6). Bez slike na početku. Uvez crni tvrdi karton u platnu, a na vanjskoj strani prednje korice zlatotiskom utisnut križ. Na unutarnjoj strani prednje korice naljepnica senjskoga tiskara i knjižara H. Luster.¹⁶¹

¹⁵⁸ Slika u boji prikazuje Krista velikoga svećenika i umjetničko je ostvarenje prema ukusu vremena, odnosno pod jakim je utjecajem Nazarenaca i strogo akademske manire umjetničkoga izraza sakralne umjetnosti.

¹⁵⁹ Motivi su uglavnom isti, ali umjetnička rješenja su ipak kod nekih tema različita (Rođenje Kristovo). Izraz je strogo akademski i pod jakim je utjecajem Nazarenaca i akademskoga načina izražavanja u sakralnoj umjetnosti.

¹⁶⁰ Dr. Ivan Starčević (Mrkopalj 1877. - Senj 1934.), kateheta, profesor na teološkom učilištu u Senju, senjsko-modruški biskup (1932. - 1934.). (M. BOGOVIĆ, 1999, 195-196.)

¹⁶¹ Tekst naljepnice je sljedeći: "*H. Luster, Senj knjižara i prodaja pisaaćih potreba, knjigotiskara i knjigovežnica*".

Sl. 13. Rimski misal – Missale Romanum, Rim, 1893. (Inv. br.:15.979).
Naslovnica.

Inv.br.:15.983, dimenzije: 32,5 x 24,5 cm, 782 stranice: 2 + LVI + 4 grafike ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp. Bez slike na početku. Uvez crni tvrdi karton, a na vanjskoj strani prednje korice zlatotiskom utisnuti križ. Na unutarnjoj strani prednje korice naljepnica senjskoga tiskara i knjižara H. Lusterera.¹⁶²

Inv. br.15.984, dimenzije: 30 x 22,5 cm, 782 stranice: 2 + LVI + 4 grafike ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp. Uvez crveno – crne tvrde kartonske korice. Na sredini vanjske strane prednje korice zlatotiskom utisnut križ, pregovanni ornamenti. Na hrptu napisano zlatotiskom: "*Rimski misal slovenski*".

Inv. br.15.985, dimenzije: 30,5 x 23,5 cm, 782 stranice: 2 + LVI + 4 grafike ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp. Bez slike na početku. Uvez crni tvrdi karton. Oštećen hrbat. Na prednjoj korici zlatotiskom utisnuti križ. Na hrptu napisano zlatotiskom: "*Rimski misal slovenski*".

Inv. br.15.986, dimenzije: 30,5 x 23,5 cm, 782 stranice: 2 + LVI + 4 grafike ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (170) + V + Imp. Uvez crni tvrdi karton. Na sredini vanjske strane prednje korice pregovani križ. Na hrptu napisano zlatotiskom: "*Rimski misal slovenski*".

U Knjižnici se nalazi dva (2) primjeraka izdanja Parčićeva misala iz godine 1896.

RIMSKI MISAL slavenskim jezikom PRESV. G. N. URBANA PAPI VIII poveljenijem izdan - MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate ex decreto sancrosancti Concilli Tridentini restitutum S. PII V PONTIFICIS MAXIMI jussu editum CLEMENTIS VIII, URBANI VIII et LEONIS XIII auctoritate recognitum, ROMAE, Ex Typographia Polyglotta S. Congr. de Propaganda Fide - MDCCCXCVI. Papir ujednačene debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.:15.729, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 802 stranice: Slika u boji + 2 + LVI + 5 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Silazak Duha Svetoga", "Navještenje") + 544 + (182) + V + Imp. + Dodatak (4). Uvez je crni tvrdi karton, zlatotiskom otisnut okvir s križem, metalni okov zlatne boje. Na hrptu napisano: "*Missale Romanum*".

Inv. br.:15.981, dimenzije: 32,5 x 24,5 cm, 802 stranice: Slika u boji + 2 + LVI + 5 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Silazak Duha Svetoga", "Navještenje") + 544 + (182) + V + Imp. + Dodatak (4 stranice: V prazdniki + Bl. Marko Križevčanin). Uvez je tvrdi crni karton obučen u platno

¹⁶² Isto kao u prethodnoj bilješci.

bez ikakva ukrasa. Na hrptu napisano: "*Missale Romanum Slavonico*".

U Knjižnici se nalazi deset (10) primjeraka Vajsova izdanja Parčićeva misala iz godine 1905.

RIMSKI MISAL SLOVENSKIM JEZIKOM PRESV. G. N. URBANA PAPI VIII poveljenijem izdan - MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate ex decreto sancrosancti Concilli Tridentini restitutum S. PII V PONTIFICIS MAXIMI jussu editum CLEMENTIS VIII, URBANI VIII et LEONIS XIII auctoritate recognitum, ROMAE, Ex Typographia Polyglotta S. Congr. de Propaganda Fide - MCMV. Papir ujednačene debljine i teksture. Tekst u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.: 15.725, dimenzije: 31,5 x 23 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez crvene kartonske pregovane korice sa zlatnim križem u sredini raskošnoga ornamenta. Na hrptu zapisano: "*Rimski Missal Slovenskim Jezikom*".

Inv. br.: 15.726, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez tvrdi karton u pregovanoj smeđoj koži. Na vanjskoj strani prednje korice raskošni secesijski ornament s križem i u križu IHS u zlatotisku. Na naslovnici pečat tintom: "*Ožegovićianum Biskupski konvikt*",¹⁶³ a na hrptu zlatotiskom napisano: "*Rimski Missal Slovenski*".

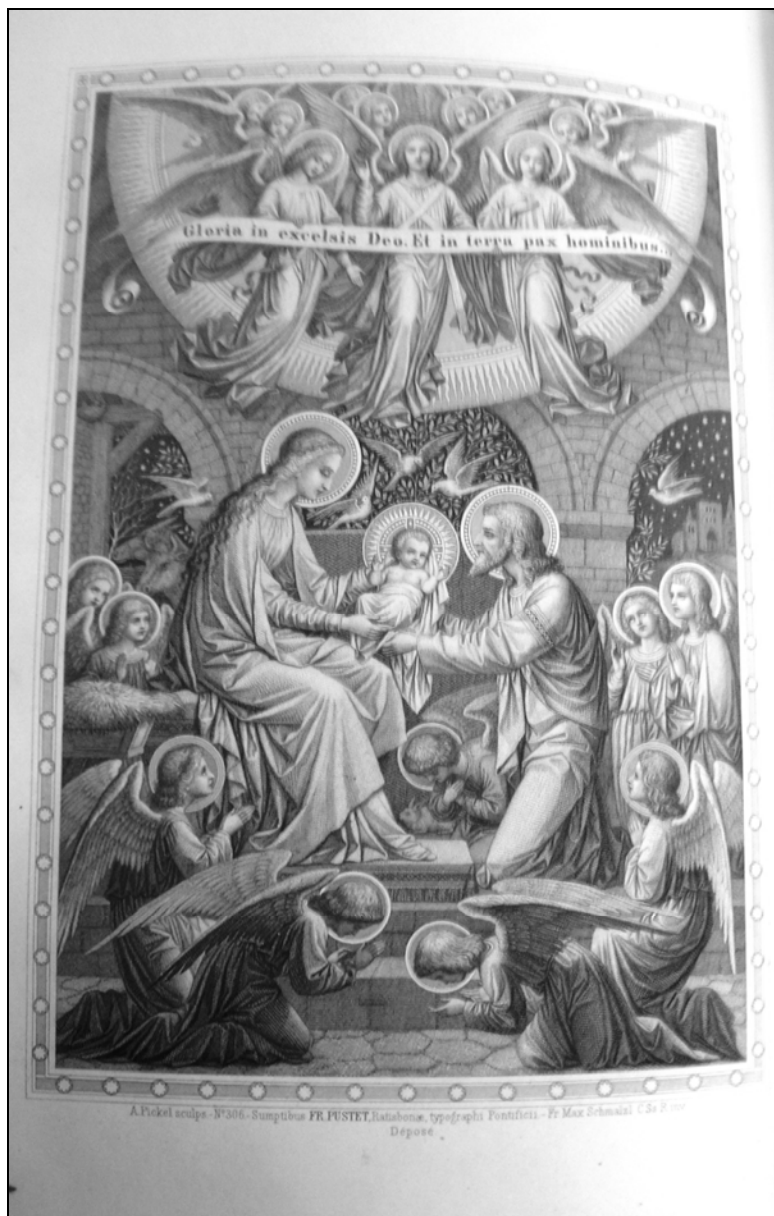
Inv. br.: 15.727, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez tvrdi karton u smeđoj pregovanoj koži. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut tiskom srebrni ornamentni okvir unutar kojega je križ, bogati metalni okvir. Na sredini je pregovani tekst "*Venite adoremus*", a na hrptu je napisano: "*Missale Romanum*".

Inv. br.: 15.728, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Na naslovnici rukopisom: "*Stolna crkva Senj 1905*". Uvez je svečani: crveni tvrdi karton. Na vanjskoj stranici prednje korice pregovane zlatotiskom otisnut je bogati višebojni ornament koji je okvir za prikaz "Krista velikoga svećenika". I na vanjskoj stranici stražnje korice je također identični ornament. Misal je u metalnom okovu zlatne boje. Na hrptu je zlatotiskom ispisano: "*Missale Romanum*".

¹⁶³ Ožegovićianum je bio odgojni zavod (konvikt), a vodili su ga dijacezanski svećenici. Tu su stanovali đaci koji su pohađali senjsku gimnaziju, a osnovao ga je godine 1857. biskup Mirko barun Ožegović za siromašne i nadarene đake. Taj zavod je djelovao sve do II. svjetskog rata. (M. BOGOVIĆ, 1999, 97.)

Sl. 14. Rimski misal – Missale Romanum, Rim, 1905. (Inv. br.: 15.727).
Svečani uvez.

Sl. 15. Rimski misal - *Missale Romanum*, Rim, 1893. (Inv. br.:15.979).
Grafika: "Rođenje Kristovo".

Inv. br.: 15.980, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Na naslovnici okrugli tintom žig na kojem je prikazan lik "Majka Božja od sedam žalosti" i "*Bratovština B.D.M. VII. žalosti u Senju*".¹⁶⁴ Uvez je crveni tvrdi karton. Na vanjskoj strani prednje korice nalazi se zlatotiskom utisnuti ornamentalni ukras s Kristovim monogramom (IHS) u sredini. Na hrptu je ispisano: "*Missale Romanum*".

Inv. br.: 15.988, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez je crni tvrdi karton. Na vanjskoj strani prednje korice nalazi se zlatotiskom utisnuti ornamentalni ukras s Kristovim monogramom (IHS) u sredini. Na naslovnici je okrugli pečat s tekstem: "*Uprava crkve Bl. Dj. Marije od Arta u Senju*" i prikazom: "Navještenje". Rukom je zapisana zabilješka o vlasništvu misala.¹⁶⁵

Inv. br.: 15.989, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez je tvrdi karton u crvenoj koži. Na koricama koje su pregovane utisnut je zlatotiskom bogati secesijski ornament, a na hrptu je zlatotiskom zapisano: "*Rimski missal (slovenski) T. Devčić /Comp. Senj.*"¹⁶⁶

Inv. br.: 15.990, dimenzije: 31,0 x 22,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez je tvrdi karton. Na koricama zlatotiskom utisnut veliki križ, a na prednaslovnici rukom je zapisana bilješka o vlasništvu: "*A. Golik*".¹⁶⁷

Bez Inv. broja, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez je crni tvrdi karton. Korice su pregovane, a zlatotiskom je utisnut zlatotiskom secesijski ornament i križ. Na prednaslovnici je rukom zapis o vlasništvu: "*M. Bogović*".¹⁶⁸

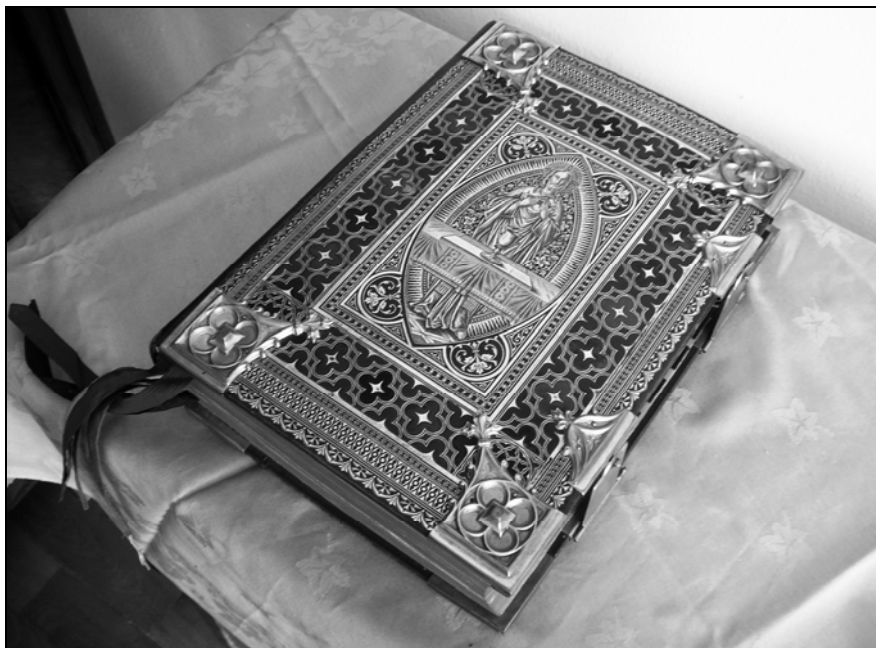
¹⁶⁴ Prikaz na žigu je identičan skulpturi na oltaru M. B. od sedam žalosti u katedrali u Senju, uz koji je najprije u pavlinskoj, a potom u katedrali djelovala sve do godine 1943. istoimena bratovština. (J. LOKMER, 2002/2003, 241-254.)

¹⁶⁵ Tekst zapisa je "R.V. Proprietas Ecclesiae B.V. Marie de Art, 4.4. 1906. R.V. Pos.ap. " (R.(oco)V(učić) Vlasništvo crkve B.D. Marije od Arta, 4. 4. 1906. R.(oco) V(učić) duhovni pomoćnik) prev. autora.

¹⁶⁶ Knjižara, a potom (od 1909.) i tiskara "Terezija Devčić i drugovi" u Senju djelovala je od 1895. do 1925. (A. GLAVIČIĆ, 1975,145.)

¹⁶⁷ Antun Golik, (Vrata kraj Fužina 1884.- Rim 1960), senjski kanonik, profesor na teološkom učilištu i upravitelj biskupske kancelarije. Krajem 1945. emigrirao u Italiju i djelovao u Rimu u Zavodu Sv. Jeronima. (M. BOGOVIĆ, 1999, 156-157.)

¹⁶⁸ To je vlastoručni potpis dr. Mile Bogovića, tada profesora na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, Teologiji u Rijeci i današnjega biskupa gospičko-senjskoga.

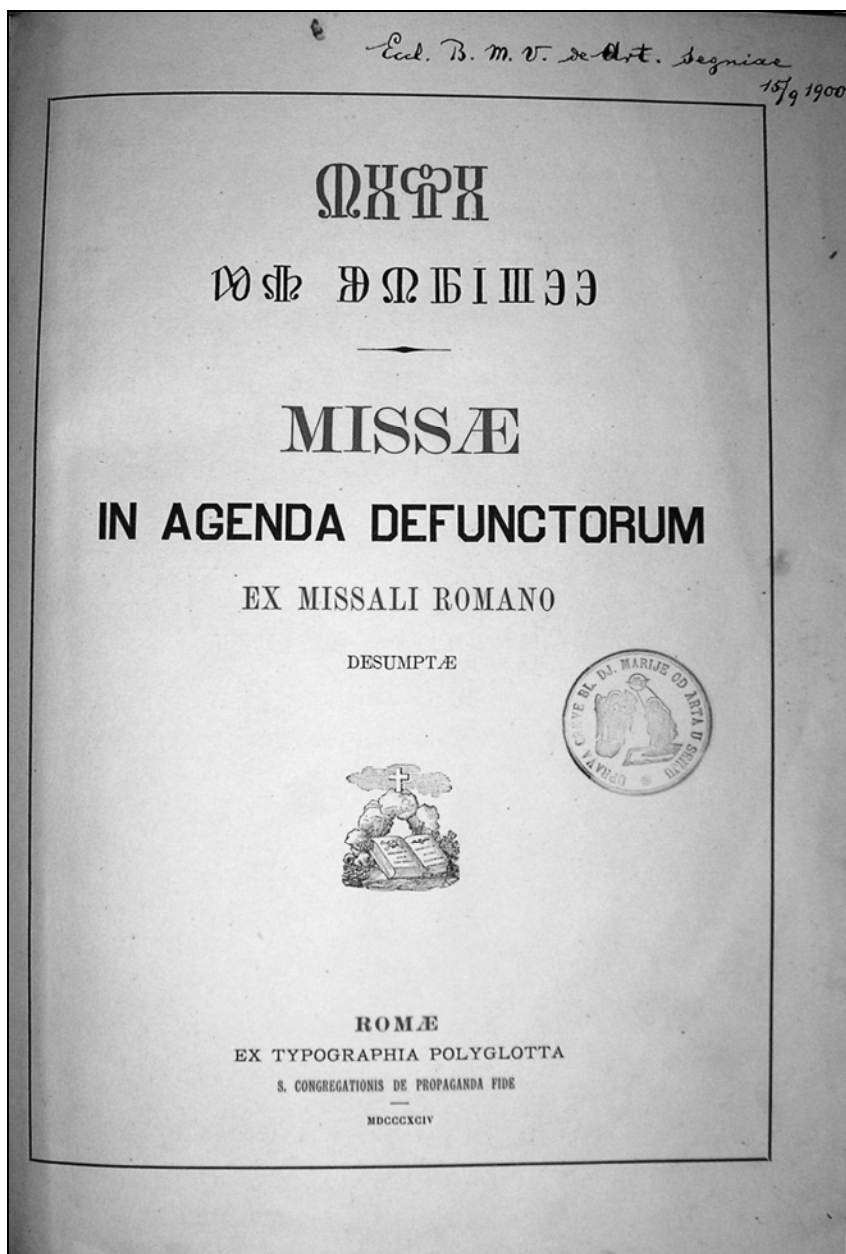
Sl. 16. Rimski misal, Rim, 1905. (Inv. br.: 15.728). Svečani uvez. VI.:
Stolna crkva u Senju.

Inv. br.: 15.987, dimenzije: 31,5 x 24,0 cm. 796 stranica: Slika u boji + 1 + LVI + 4 grafika ("Rođenje", "Raspeće", "Uskrsnuće", "Navještenje") + 544 + (182) + VII + Imp. Uvez je čvrsti karton u crvenoj pregovanoj koži, zlatotiskom otisnuti ornament s križem i Kristovim monogramom (IHS) u sredini. Na hrptu je zapisano zlatotiskom: "*Rimski Missal Slovenski*". Metalni raskošni ukrasi na uglovima i metalne kopče. Na prednaslovnici rukom zapis o vlasništvu: "*Prof Roko Vučić svećenik*".¹⁶⁹

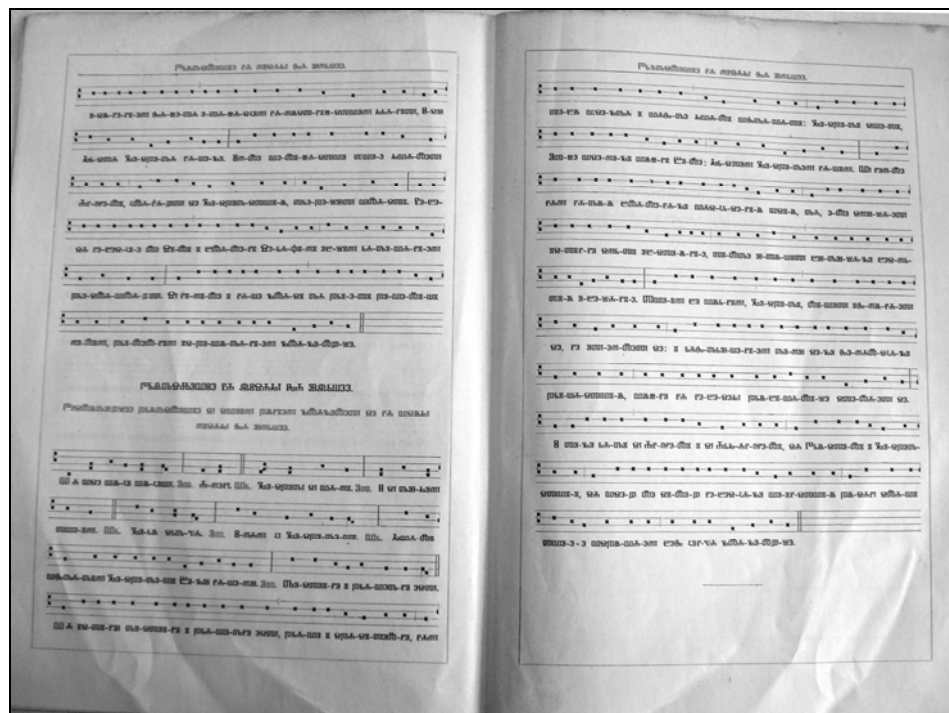
U Knjižnici se nalazi pet (5) primjeraka izdanja Misi za umrše (*Misse in Agenda Defunctorum ex Missali Romano*), koje je Parčić tiskao godine 1893.

MISI ZA UMRŠE - MISSAE IN AGENDA DEFUNCTORUM ex Missali Romano desumptae, ROMAE Ex Typographia Polyglotta S. Congregationis de Propaganda Fide, MDCCCXCIII, dimenzije: 31,5 x 23,5 cm, 28 stranica. Papir ujednačene debljine i teksture. Tekst u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

¹⁶⁹ Dr. Roko Vučić (Kraljevica 1850. - Senj 1914.), profesor teološkog učilišta u Senju, senjsko-modruški biskup (1910.-1914.). (M. BOGOVIĆ, 1999, 204–206.)

Sl. 17. Misi za umrše - Missae in agenda defunctorum, Rim, 1893. (Inv. br.:15.971).

Slika 18. "Predslovie na Misah za umršee", Tiskara "Politika",
Prag, Imprimatur, 1920. god.

Inv. br.: 15.972. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut srebreni križ.

Inv. br.: 15.973. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut srebreni križ. Na listu prije naslovnice rukom zapis o vlasništvu¹⁷⁰ i pečat s likom sv. Roka i tekstem: "*Can. Rochus Vučić*". U ovome misalu je dodatak istoga formata koji se sastoji od 3 lista (6 stranica) koji sadrži staroslavenski tekst glagoljicom Predslovlja dviju misa s notama. Tiskan je u Pragu u tiskari "Politika". Imprimatur je iz siječnja godine 1920.

Inv.br.: 15.974. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut crni križ. Na listu prije naslovnice je oznaka vlasništva: okrugli žig tintom i s tekstem: "*Crkva Sv. Franje u Senju*". Na žigu je prikaz stigmatizacije sv. Franje.

¹⁷⁰Tekst zapisa je: "Prof. Roko Vučić, svećenik".

Inv. br.: 15.975. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut srebreni križ. Rukopisni zapis na unutarnjoj strani prednje korice je glagoljicom: "*Vasništvo popa Osipa*".¹⁷¹

Inv. br.: 15.976. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut crni križ.

U Knjižnici se nalazi tri (3) primjeraka izdanja Misi za umrše (Misse in agenda defunctorum ex Missali romano), koje je Parčić tiskao godine 1894.

MISI ZA UMRŠE - MISSAE IN AGENDA DEFUNCTORUM ex Missali Romano desumptae, ROMAE, Ex Typographia Polyglotta S. Congregationis de Propaganda Fide, MDCCCXCIV, dimenzije: 32 x 22,5 cm, 28 stranica. Papir ujednačene debljine i teksture. Tekst je u dva stupca, tisak dvobojni: crno i crveno.

Inv. br.: 15.971. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut zlatotiskom križ. Na listu prije naslovnice je zapis rukom o vlasništvu¹⁷² i okrugli žig tintom. Na žigu je u sredini slika "Navještenja" i po obodu tekst: "*Uprava crkve Bl. Dj. Marije od Arta u Senju*".

Inv. br.: 15.977. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut križ srebreno-metalne boje. Na listu pred naslovnicom zapis rukom: "*Kanonik Ivan Vidas, 1905.*".¹⁷³

Inv. br.: 15.978. Uvez je crni karton umotan u platno. Na vanjskoj strani prednje korice utisnut križ srebreno-metalne boje. Na listu pred naslovnicom zapis rukom: "*Confraternitatis B.M.V. VII. Dolorum Segniae 21. Dec. 1908. Kp. R. Vučić, dir. Confr.*"¹⁷⁴ i pečat tintom. Na okruglu pečatu je lik M.B. od sedam žalosti i tekst: "*Bratovština BMD VII žalosti u Senju*".

U knjizi Misi za umrše (Inv. br.: 15.973) nalazi se dodatak istoga formata dimenzije: 31 x 23 cm, koji se sastoji od 3 lista (6 stranica) na nešto tvrđem papiru od onoga na kojem je tiskan izvod iz misala, tj. Misi za umrše. To su glagoljicom tekstovi Predslovlja s glazbenim zapisima (notama) za dijelove mise u čast B. D. Mariji i mise za pokojne. Tiskan je u Pragu u tiskari "Politika" kako to piše na dnu jednoga lista. Uspoređujući tisak, raspored tekstova, oblik i veličinu slova sasvim je identičan Parčićevim izdanjima misa za pokojne, odnosno izdanju misala iz godine 1905. Taj fragment od nekoliko listova je

¹⁷¹ Najvjerojatnije je riječ o popu Josipu Snidaršiću (1843.-1818.), kanoniku senjskome i vrsnome poznavatelju narodnoga blaga i običaja Like. (M. BOGOVIĆ, 1999, 192-194.)

¹⁷² Tekst zapisa je: "Eccl. B.M.V. de Art Segniae 15/9 1900."

¹⁷³ Ivan Vidas Hreljin (1867.-1955.), kanonik - župnik senjski i neko vrijeme (1912.-1915.) rektor sjemeništa.

¹⁷⁴ Bratovština B.D.M. od sedam žalosti, Senj 21. prosinca 1908, kapelan R(oko). Vučić, upravitelj Bratovštine – prijevod autora.

najvjerojatnije dio cjeline koju je priredio Josip Vajs i tiskao u Pragu godine 1920. ili iza toga, jer je "Nihil opstat" što ga je dao Nadbiskupski ordinarijat u Pragu od 27. siječnja 1920. Međutim, poznato je da je Vajs godine 1919. u istoj tiskari tiskao: *Missae solemnes nec non de Beata et de Requiem votivae e Missali Romano Slavonico* (Misi slavnije o Bl. Marii djevi i za umršeje obetnije slovenskim jezikom, *Operum Academiae Velehradensis Tomus VI. V Praze 1919. Sumptibus Academiae Velehradensis, Typis soc. typogr. "Politika", str. 68, 4⁰,¹⁷⁵* a što u potpunosti odgovara materijalnome opisu, kao i namjeni, funkciji ove nađene tiskovine, koja je poslužila kao dodatak – umetak u Misi za umrše.

Umjesto zaključka

Obilježavajući 500. obljetnicu završetka rada senjske glagoljske tiskare (1494. - 1508.) prigoda je prisjetiti se cjelokupne glagoljske baštine grada Senja i biskupija čije je Senj bio sjedište. Ovaj rad je skroman doprinos obilježavanju ove visoke obljetnice.

U Senju, u "Knjižnici biskupija senjske i modruške" nalazi se znatan broj glagoljskih uglavnom liturgijskih knjiga. Međutim tu nema ni jednoga (fragmenta) izdanja senjske glagoljske tiskare. Uzrok tome valja tražiti u djelovanju različitih čimbenika. Najveći dio malobrojnih tiskanih bogoslužnih knjiga i pastoralnih priručnika jednostavno je potrošen uporabom kroz stoljeća, a one koje se nisu potrošile s vremenom su postale neupotrebljive, posebno korjenitim liturgijskim reformama nakon Tridentskog sabora. Jednostavno, te su se knjige fizički potrošile, a one koje se nisu uporabom uništile postale su iz liturgijskih i drugih razloga neupotrebljive. Svijest o čuvanju starih izdanja koja više nemaju uporabnu vrijednost do nedavno nije bila razvijena, a primjena odredbi o korištenju novih, crkvenim propisima određenih izdanja je bila najjača, najprije i najstriktnije primjenjivana upravo u biskupskome sjedištu. I okolnosti života u gradu Senju, koji je dugo bio veliki ratni logor - a veći dio senjske i modruške biskupije je skoro dva stoljeća bio pod turskom vlašću, neposredno ugrožen ratnim djelovanjima – nisu omogućavale miran život i čuvanje, posebno knjižne baštine. Tek iza godine 1617., tj. nakon rješavanja uskočkoga pitanja, uređenja crkvene organizacije, normalizacijom životnih prilika krajem istoga stoljeća oslobođenjem Like od Turaka postupno se stvaraju uvjeti za normalan društveni i miran crkveni život. Stoga i ne čudi da upravo iz toga vremena datiraju u ovoj knjižnici i najstariji primjerci glagoljskih tiskanih liturgijskih knjiga (Misal iz 1631.), a koje nisu brojne.

¹⁷⁵ M. PANTELIĆ, 1957, 19.

Najviše je sačuvano glagoljskih liturgijskih knjiga iz kraja 19. i početka 20. st. kada je oživjela ljubav prema glagoljici i kada je to bio i svojevrsan duhovno-politički program slavenskih naroda Austro-ugarske monarhije, pa i šire.

Sačuvana glagoljska liturgijska knjižna građa je samo dio sveukupnoga bogatstva kulturne i vjerske baštine ovoga dijela Hrvatske. To je u isto vrijeme i najugroženiji dio sveukupne baštine izložen propadanju i uništenju. Iako to u pravilu nisu jako rijetki primjerci građe, valjalo bi im ipak posvetiti više pažnje, konzervirati i restaurirati ih, a neke i digitalizirati - ako to već nije učinjeno na nekim drugim primjercima. Mnogo tih glagoljskih liturgijskih knjiga se nalazi po župama, možda i u neadekvatnim uvjetima, pa bi svakako valjalo uz odgovarajuće ljude, naći i sredstva da se ta građa registrira, pohrani, konzervira i restaurira. Naravno, da se i dostojno prezentira i dokumentira. To, istina, nije rad koji obećava brzo napredovanje u struci, ali to je u svakom slučaju velik i važan infrastrukturni pothvat na kojemu se kasnije zasnivaju mnoga istraživanja, rađaju znanstveni projekti i radovi. Za naš lokalni i nacionalni identitet u europskom i svjetskome kontekstu to je posebno važan, značajan posao. Za to treba puno skromnosti, još više upornosti, strpljenja i ljubavi, i to upravo u onoj mjeri kojom su se predavali poslu pripremanja i tiskanja knjiga senjski glagoljaši "čija se imena ne spominju za ukloniti se tašće slave".

Stoga ovim radom pozivam sve one koji imaju barem zrnce svega rečenoga da se uključe u sustavni rad spašavanja baštine koja će možda, ako ništa ne učinimo, već prekosutra biti daleka prošlost, a ne daj Bože, i dio velikoga zaborava. Mnogi nam nedobronamjernici to i žele, ali ako se pouzdajemo u Boga i vlastite snage tada nam nitko ne će moći tako nešto prirediti. Svi naši glagoljaši: od senjskih okupljenih oko Blaža Baromića i Silvestra Bedričića, preko Šimuna Kožičića Benje do Dragutina Parčića i Josipa Vajsa svojim nas primjerom na to upućuju. Samo se upornošću, velikom požrtvovnošću i ljubavlju može učiniti ono što su i oni učinili, a to je ono čime smo mi danas u svjetskim razmjerima kao stari kulturni, europski, otvoren narod. Da, narod koji ima slavnu i ponosnu povijest, veliku kulturnu baštinu, ne baš laku, ali slobodnu sadašnjost i, ako to mi hoćemo, i dobru i sretniju budućnost. Jasni i glasni svjedoci, pokazatelji toga su i ove glagoljske liturgijske knjige sakupljene i sačuvane u Knjižnici biskupija senjske i modruške u Senju, a o kojima je riječ u ovome radu.

Zahvala

Zahvaljujem gđici Mileni Rogić, voditeljici Sakralne baštine u Senju na ljubaznoj i nesebičnoj pomoći u korištenju knjižnične građe.

Literatura

- Stjepan ANTOLJAK, Šimun Kožičić Benja i njegovo doba, Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji, JAZU, Zagreb, 1991, 11-25.
- Vanda BABIĆ, Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste v 17. in 18. stoletju, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, Ljubljana, 2000.
- Vanda BABIĆ, Kulturni i književni lik Vicka Zmajevića: (1670.-1745.), disertacija, Zagreb, 2002.
- Vanda BABIĆ, Propovijedi Vicka Zmajevića, *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 1, Zadar, 2005, 207–211.
- Andelko BADURINA, Glagoljska iluminatorska djelatnost Senja, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980, 377-388.
- Antun BADURINA, Propovijed na spomen –misi za o. Antuna Dragutina Parčića, Sv. Mihovil, 18. 10. 92., *Zadarska smotra*, 42, 3 (Zbornik D.Parčić), Zadar, 1993, 17-23.
- Nataša BAŠIĆ, Grozdek, Danijel (Daniel), *Hrvatski biografski leksikon*, 5 Gn-H, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002, 243.
- Fila BEKAVAC-LOKMER, *Popis glagoljskih knjiga koje se nalaze u Biblioteci biskupije (senjske i modruške) u Senju*, strojopis, Senj, 1987.
- Fila BEKAVAC-LOKMER, Sređivanje i registracija Knjižnice biskupija senjske i modruške u Senju (problemi, iskustva zapažanja), *Vijesti*, Društvo bibliotekara Istre, 12, Pula, 1993, 20-24.
- Antun BELAN, *Ave verum Corpus, Primjenjena umjetnost u euharistijskom slavlju* (Katalog izložbe), Biskupski ordinarijat Kotor, Pomorski muzej Crne Gore Kotor, Kotor, listopad 2005.
- Jure BOGDAN, 550 godina hrvatskih ustanova svetog Jeronima u Rimu, *Obnovljeni život*, 58 (4), 2003, 479–489.
- Mile BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Kršćanska sadašnjost Zagreb, Zagreb, 1982.
- Mile BOGOVIĆ, Martin Brajković, *Hrvatski biografski leksikon*, 2 Bj-C, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1989, 257-258.
- Mile BOGOVIĆ, Biskup Mirko Ožegović, *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 249-260.
- Mile BOGOVIĆ, Crkvene prilike u Rijeci i u biskupijama senjskoj i modruškoj ili krbavskoj u Kožičićevo doba, *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, JAZU, Zagreb, 1991, 65-75.
- Mile BOGOVIĆ, Kanonik Matej Sović i njegov rad na izdavanju glagoljskih knjiga, *Kačić: Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, 25, 1993, 783-792.
- Mile BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, Jadranska tiskara Senj, Senj, 1994.
- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko-glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998, 55-140.

- Mile BOGOVIĆ, *Povijest visokoškolske izobrazbe u biskupijama senjskoj i modruškoj ili krbavskoj do 1940. godine*, Sakralna baština, Senj, 1999.
- Mihovil BOLONIĆ, *Parčičeva tiskara u Glavotoku*, Matica Hrvatska, Pododbor u Rijeci, Rijeka, 1965.
- Anton BOZANIĆ, Staroslavenska akademija na Krku u programima biskupa Antuna Mahnića, Zbornik: *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Zagreb - Krk, 2004, 17-23.
- BROZIĆ NIKOLA, *Hrvatski leksikon*, I. dio A-K, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb, 1996, 161.
- Franjo BUČAR, *Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb, 1938.
- Josip BURIĆ, *Biskupije senjska i modruška u XVIII. stoljeću*, Državni arhiv u Gospiću, Kršćanska sadašnjost Zagreb, Gospić - Zagreb, 2002.
- Pejo ČOŠKOVIĆ, Galzigna, Ivan Petar (Galezinja, Galzinja, Gocinić, Gočinić, Giovanni Pietro), *Hrvatski biografski leksikon*, 4 E-Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998, 564-565.
- Pejo ČOŠKOVIĆ, Glavinčić, Franjo, *Hrvatski biografski leksikon*, 4 E-Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998, 736-737.
- Šime DEMO, *Kanonske vizitacije senjske i modruške (krbavske) biskupije, Personalne vizitacije župe Senj (18. stoljeće)*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2007.
- DREI SCHRIFTEN-DREI SPRACHEN*, Erasmus Naklada Zagreb, Zagreb, 2002, 138.
- Jerko FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.
- Branko FUČIĆ, Knjigoveža-glagoljaš pop Grgur Kraljić iz Senja (1497.-1502.) *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1973-1975, 55-69.
- Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1982.
- Ante GLAVIČIĆ, Vlasnici i zgrade u kojima su djelovale senjske tiskare XIX. i XX. stoljeća, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1973-1975, 141-150.
- Ivan GOLUB, *Ivan Paštrić – Ioannes Pastritius. Polihistor i teolog (1636.-1708.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.
- Ante GULIN, Javna djelatnost notarske kancelarije i Kaptola u Senju tijekom srednjega vijeka, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 29-39.
- Alojz JEMBRIH, Blažiolović, Jakov (Jacobus de Blasiolis), *Hrvatski biografski leksikon* 2 Bj-C, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1989, 40-41.
- JOSIP VAJS (In memoriam, Nekrolog), *Slovo*, 9-10, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1960, 141-144.
- Nikica KOLUMBIĆ, Alberti, Matija (Matulić), *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, A- Bi, Zagreb, 1983, 62-63.
- KOMULOVIĆ (Comuleo), Aleksandar, *Hrvatski leksikon*, I. sv., A-K, Naklada leksikon d.o.o., Zagreb, 1996, 616
- Slavko KOVAČIĆ, Bizza Pacifik, *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, A- Bi, Zagreb, 1983, 799-800.

- Slavko KOVAČIĆ, Cupilli, Stjepan (Gaspere), Hrvatski biografski leksikon 2, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Bj-C, Zagreb, 1989, 754-755.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ; Glagoljaška štamparija XV.- XVI. stoljeća: Kosinj –Senj – Rijeka, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966, 295-304 +(2).
- Vladimir KRALJIĆ, Novi arhivski nalaz o glagoljaškoj tiskari u Senjskoj Dragi, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1973-1975, 77-80.
- Andrej KRUMING, Malo poznato izdanje Antona Juranića: Kanonske tablice 1764. g., *Slovo*, 35 (1985), Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1985, 135-146.
- Juraj LOKMER - Fila BEKAVAC-LOKMER, "Sakralna baština Senj": Sakralna baština biskupija Senjske i Modruške u Senju, Riječki teološki časopis, 1(25), KBF Sveučilišta u Zagrebu, Teologija u Rijeci, Rijeka, 2005, 211-244.
- Juraj LOKMER, Slog od proschenyi vikovitih: (skupschina B. D. Marie xalostne od Senya), *Senjski zbornik*, 29, Senj, 2002/2003, 241-254.
- Enver LJUBOVIĆ, *Gradski i plemićki grbovi Senja*, Senj, 1998.
- Tomislav MRKONJIĆ, Glagoljska kanonska tablica iz 1637., Prilog bibliografiji Levakovićevih djela, *Slovo*, 38, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1988, 93-100.
- Anica NAZOR, Moskovski odlomak glagoljskog misala XV.st., *Slovo*, 20, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1970, 103-109.
- Anica NAZOR, Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494-1508, *Slovo*, 21, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1971, 415-444.
- Anica NAZOR, Bedričić, Silvestar, *Hrvatski biografski leksikon*, 1 A-Bi, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983, 586-587.
- Anica NAZOR, Tiskana glagoljska knjiga od prvotiska Misala 1483. do Brozićeva brevijara 1561., *Slovo*, 34, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1984, 7-16.
- Anica NAZOR, Kožičićeva glagoljska tiskara u Rijeci, *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, JAZU, Zagreb, 1991, 137-149.
- Anica NAZOR, Tragom Parčićeva glagoljskoga misala, *Zadarska smotra*, 3 (Zbornik D. Parčić), 1993, 103-119.
- Anica NAZOR, Staroslavenska akademija i Staroslavenski institut, *Slovo*, 44-46, Staroslavenski institut u Zagrebu, Zagreb, 1996, 300-311.
- Anica NAZOR, *Catalogue of the Exhibition, Discovering the Glagolitic Script of Croatia*, Erazmus Naklada Zagreb, Zagreb, 2000.
- Anica NAZOR, *Lobkovicov psaltir: Senjski glagoljski rukopis iz 1359. godine*, vlastita naklada, Zagreb, 2005.
- Anica NAZOR, "Ja slova znajući govorim---": *knjiga o hrvatskoj glagoljici*, Erazmus naklada, Zagreb, 2008.
- Elizabeta PALANOVIĆ, Bakšić, Petar Bogdan (Bachsich, Bacsich, Baksich, Petrus Deodatus), *Hrvatski biografski leksikon*, 1 A-Bi, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983, 376-377.

- Marija PANTELIC, Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i štampara glagoljskih knjiga, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1973-1975, 31-44.
- Marija PANTELIC, Senjski Lobkowiczov glagoljski kodeks iz 1359.- prototip srednjovjekovnih "Liber horarum" za laike, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980, 355-368.
- Marija PANTELIC, Senjski Lobkowiczov psaltir iz 1359., *Senjski zbornik*, 18, Senj, 1991, 109-128.
- Marija PANTELIC, Baromić, Blaž (Baromov sin), *Hrvatski biografski leksikon*, 1 A-Bi, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983, 478-480.
- Marija PANTELIC, Bibliografija izvornih radova J.Vajsa s područja hrvatske glagoljske književnosti, *Slovo*, 6-7-8, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1957, 10-22.
- PRVA HRVATSKOGLAGOLJSKA POČETNICA 1527.* – Faksimilni pretisak, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
- Vladimir PUTANEC, Pjesnički pokušaj Pavla Modrusanina (1528), *Slovo*, Časopis Staroslavenskog instituta, Zagreb, 15-15/1965, 208-213.
- Petar RUNJE, Senjski kanonik i tiskar Tomas Katridarić, *Senjski zbornik*, 32, Senj, 2005, 59-64.
- Manoilo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856. (Pretisak: Državni arhiv u Gospiću, Kršćanska sadašnjost Zagreb, Gospić - Zagreb, 2003.)
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije, *Slovo*, 6-7-8, Staroslavenski institut Zagreb, Zagreb, 1957, 54-133.
- Franjo ŠVELEC, Budinić, Šime (Budinaeus, Budineo, Budinich, Budineić), *Hrvatski biografski leksikon*, 2 Bj-C, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1989, 430-432.
- Franjo VELČIĆ, Politički odjeci Parčičevih liturgijskih izdanja, *Zadarska smotra*, 3 (Zbornik D. Parčić), Zadar, 1993, 121-142.
- Darko ŽUBRINIĆ, *Usputni zapisi i pripisi u hrvatsko-glagoljskim knjigama*, Zagreb, 2003.
- <http://www.croatianhistory.net/etf/zapisi.html>
- <http://www.croatianhistory.net/etf/glavan.html>
- <http://www.europeana.eu>
- <http://www.gutenberg-gesellschaft.de>
- <http://www.gutenberg-museum.de>
- <http://www.mainz.de/Gutenberg/>
- <http://www.mainz.de/Gutenberg/erfindu4.htm>: Die Erfindung Gutenbergs, Von Mainz in die Welt, Die ältesten Druckereien und Verlage
- <http://www.min-kulture.hr>

PRINTED GLAGOLITIC LITURGIC BOOKS IN THE COLLECTION OF THE LIBRARY OF
THE SENJ AND MODRUŠ BISHOPRIC IN SENJ

Summary

After the move of the bishop's seat to Rijeka, in Senj, the centre of Senj and Modruš Bishopric, numerous valuable library collections of various church institutions preserved through the centuries and destruction in after the war period were left. The organizing of these collections at the end of the 1970s and during the 1980s a unique library collection was created under the name 'Library of Senj and Modruš Bishopric'. In the collection of liturgy books are a significant number of books published in the glagolitic script and old Slavic languages from the period of 1631 to 1905, i.e. 1920. In this paper is given an overview of Croatian glagolitic printing from 1483 to 1905, i.e. 1927 with a description of the social situation and conditions in which was published a special edition of 'Typographia Polyglotta S. Congregationis de Propaganda fide'. Furthermore described here are the preserved examples of printed glagolitic liturgy missals from the 17th century (Missal from 1631; 2 items, Breviary from 1688; 4 items), in the 18th century (Missal from 1706; 2 items, Breviary from 1741; 2 items, Extract from missal (Misi za umrše and Čin Misi) from 1741; 2 items, Breviary from 1791; 4 items) for the needs of glagolitic priests in Croatian countries as a means for the Catholic Church to approach Orthodox Slavs o then Balkan peninsula, in Walachia, Ukraine and Russia as well as editions which Anton Dragutin Parčić printed at the end of the 19th century (Missal from 1893; 9 items, Missal from 1896, 2 items, Missal for death from 1893; 5 items and Missal for death from 1894; 5 items) and Josip Vajs at the beginning of the 20th century (Missal from 1905; 10 items) dedicated exclusively for the needs of Croatian glagolitic priests. At the end there is given data about the printing of parts of glagolitic liturgic books in old Slavic languages in Prague (6 pages with a foreword from the mass dedicated to Our Lady and the mass for the dead printed in Prague in 1920) all the way to the edition in a Latin transcription of Parčić's missal in Josip Vajs' edition in 1927. Here is emphasized the need for the registration, conservation and restoration of glagolitic library collection as a witness of Croatian specificity within the European cultural and civilization community as well as need for better presentation of this heritage in the world for 500th anniversary of the end of work of Senj glagolitic press.

Keywords: glagolitic, old Slavic liturgical language, printed glagolitic liturgical books, Roman Missal, Roman Breviary, Senj